Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ayten CAN TUNALI

TÜRKİYE'DE FEMİNİZM HAREKETİ

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 1996

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

*Bu çalışma, jürimiz tarafından........**Tarih**............... Anabilim Dalı'nda YÜKSEKLİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.*

Başkan :

Üye (Danışman) :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Onay : Yukarıdaki imzaların, adıgeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

22/11./1996

Doç.Dr. Orhan KURUÜZÜM
Müdür

Akdeniz Universität
Geisteswissenschaftliches Institut

Ayten CAN TUNALI

DIE FEMINISTISCHE BEWEGUNG IN DER TÜRKEI

Fachbereich der Geschichte

Magisterarbeit

Antalya, 1996

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Türkiye'de Feminizm ana başlığı altında araştırma konumuz belirlenirken, kadın haklarının Türkiye'de tarihi gelişimini gözardı etmememiz gerektiği vurgulanmıştı. Bu bağlamda konuya yaklaşmamızın bir diğer önemli nedeni de "Feminizm" kavramının ülkemizde oldukça yeni sayılacak kadar ele alınmaya başlanmasından kaynaklandı.

Kadın haklarının tarihi gelişimini ele almadan "Feminizm"i açıklamamız olası görünmüyordu. Öte yandan son yıllarda giderek güncelleşen birçok araştırma ve incelemeye konu olan Dünya'da ve Türkiye'de Feminizm olgusu da elbette önemlidir. Belirli bir sürede oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerçekleştirmek, ulaşılabilen kaynakları değerlendirip karşılaştırarak sonuçlandırmak bu aşamada ilk amacımız oldu. Daha çok kadın hakları konusunda yapılan çalışmaların başlıcalarından yararlandık. Bununla birlikte makale ve gazetelere yansıyan haber ve değerlendirmelere de yer vermeye çalıştık.

Giriş ve I. Bölümde Cumhuriyet Dönemine kadar geçen uzun sürede Türkiye'de kadın hakları alanında edilen kazanımlar üzerinde durduktan sonra II. ve III. Bölümlerde Dünya'da ve Türkiye'de Feminizm olgusunu irdeledik.

Bu araştırmayı yönlendiren görüşleriyle katkıda bulunan, danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Fuat BOZKURT'a, çalışmalarımı destekleyen Tarih Bölümü Başkanı Sayın Prof.Dr.Musa ÇADIRCI'ya ve ayrıca tez konusunu seçmemde yardımcı olan Üniversitemiz Tarih Bölümü kurucusu Sayın Prof.Dr. Çetin YETKİN'e teşekkürü borç bilirim.

Ayten CAN TUNALI

Kısaltmalar

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.g.y.	Adı geçen yer
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
Bas.	Basımevi
Bk.	Bakınız
C.	Cilt
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
D.	Devre
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
N.G.O.	None Government Organization
S.	Sayı
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay.	Yayınları, Yayınevi
Yay.Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadın ve erkek aile içinde eşit haklara sahiptirler. Kocası kadar kadın da evi ve çocukları üzerinde hak iddia edebilmektedirler. Kadın eşini seçme hakkına sahipti ve kız çocuklarına ikinci sınıf insan muamelesi yapılmamaktaydı[1].

İslamiyet'in kabulünden önce kurulan Türk devletlerinde kadının konumunu kısaca kronolojik sıraya göre özetleyecek olursak, durum şunu gösterir:

Tarihte kurulan ilk Türk devleti olan Hunlar'da kadın-erkek eşitliği olup Hatun da Hakan kadar söz hakkına sahipti. Hunlar'dan sonra gelen Göktürkler'de ise Türklerin ilk yazılı kaynakları olan Yenisey Irmağı civarındaki abidelerden anlaşıldığı gibi kadın özgürdü ve ailede sözü geçer, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgilenirdi. Kadının mülkiyet hakkı vardı. Orhun Abideleri kadının konumunu açıklayan birer yazılı belgedir[2].

Göçebe yaşamdan yerleşik bir yaşama geçen ilk Türk devleti olan Uygurlarda kadınlar, göçebe yaşamın gerektirdiği tüm etkinliklerin içinde yer alır, ata biner, savaşa giderlerdi. Uygurların bayraklarında kadın ve erkek başı yer almaktadır.

---

[1] Bu konuda Turhan Feyzioğlu şöyle demektedir: "Türk toplumu kadınlar için kapalı bir toplum değildir." Bk.: T.Feyzioğlu, "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce, Ankara (1992) 882.

[2] A. İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Atatürk Serisi, No: 10, M.E.B., İstanbul (1975).

Kırgızlarda ise yine kadınlar özgür olup diğer Türk devletlerinde olduğu gibi erkeklerle birlikte ata binerdi, hatta gelinlik kızlar ata biner erkekleri kovalar ve kimi yakalarsa onunla evlenirdi.

Moğol İmparatorluğu, Altın Ordu Hanlığı, Kubilay Hanlığı ve Çağatay Hanlıklarını kurmuş olan Doğu Türkleri'nde, örneğin Moğol İmparatorluğu'nu kurmuş olan ve çok sert olarak tanınan Cengiz Han'ın kanunlarında kadınlarla ilgili bölümünde, boşanma örf ve adetlerce kötü olarak bilinmekte ve boşanma erkek aleyhine ölüm cezasıyla karşılanmaktaydı[3]. Bu da kadının erkek karşısında ne kadar saygın bir durumda olduğunu göstermektedir. Doğu Türklerinde kadının saygın olmasını Nurettin Ünan da şu şekilde anlatmaktadır[4]:

İslamın kabulü ile özgür olan Türk kadını için devlet ve toplum hayatındaki konumu tamamen değişti. 8. yüzyıldan başlayarak İslamiyeti kabul eden Türklerde Şamanist inancın gelenek ve göreneklerine göre yaşam sürdürülmüş, din değişikliği Türklerin yaşamlarını ilk yıllarda değiştirmemiştir.

İslam dini Türk toplum hayatını yavaş yavaş etkilemiştir. Arap kadınlarına bazı haklar getirdiği söylenen İslamiyet, Türk kadınlarının hak ve özgürlüklerini kısıtlamıştır. İslam dininin kabulünden önce Arap Yarımadası'nda kız çocukları diri diri gömülüyor, kadınlar mal gibi alınıp satılıyor, Arap erkek-

---

[3] N.Ünan, Sıra Havvanın Kızında,.İstanbul (1975), 219.

[4] Ünan; a.g.e. 219 "Doğu Türklerinde; Dul kadınlar kızlardan, çocuklu kadınlar dullardan daha makbuldür, kadınlar kocalarıyla sokağa, misafirliğe gidebilirler, kapıdan önce kadın girer, şerefli yere oturur. Sokakta kocasının önünde yürür, işte de kadın düşüncesi üstündür. Pazara kocasıyla gider, istediğini alır, satar. Malına sahiptir. Boşanan kadınlar daha hürdür ailesi karışmaz."

leri istediği kadar kadınla evlenebiliyordu. Kadınlar savaş ganimeti olabilmekte idi.

Bunun dışında yalnızca İslamiyetin kadının haklarını kısıtladığını ya da Arap kadınlarının özgür olmadığı düşüncesine de kapılmamamız gerekmektedir. Örneğin Eski Çinliler'de kadın kocasının kölesi durumunda idi. Çocukları ve kocası ile birlikte yemeğe oturamazdı. Ayakta durup onlara hizmet etmekle yükümlüydü[5]. Eski Hint toplumunda da, kadının evlenme ve miras hakkı yoktu.

Budizm'e bile kadınlar sonradan kabul edilmiştir. Buda "Kadını dine kabul etmeseydik Budizm saf bir şekilde uzun asırlar devam ederdi" görüşündeydi[6]. Öte yandan, Mısır'da önceleri özgür olan kadınlar sonradan köleleştiriliyor, uygarlığın beşiği olan Eski Yunan'da ise yine kadınlar hemen hemen kölelerle bir tutuluyordu. Eski Roma'da da kadın babasından kocasına aktarılan bir mal konumundaydı.

Yahudi ve Hıristiyan dinlerinde de kadına pek değer verildiği söylenemez. Erkeğin mutlak hakim olduğu İsrail hukukunda kadın babası tarafından satılabilir, erkek evlat olmadığı durumlarda miras alabilirlerdi. Boşanma hakkı erkeğe aitti. Hıristiyanlıkta da Adem'e yasak meyvayı yedirerek cennetten kovulmasına sebep olarak görülen Havva'nın, insan neslinin günahkâr olmasına neden olduğuna inanılmaktadır. Ortaçağ Avrupası'nda ise düşünen, soru soran kadınlar cadılıkla suçlanmakta Engizisyon mahkemelerinde yargılanarak yakılmaktaydılar.

---

[5] N.Arat, Kadın Sorunu, İstanbul (1986) 26.
[6] B.Topaloğlu, İslamda Kadın, 18.Basım, İstanbul (1992) 16-17.

İslam dininin kadının hak ve özgürlüğünü kısıtladığını söylemiştik. Ayrıca çok eşliliğin İslam diniyle yerleştiği görüşünün hakim olduğu da bir gerçektir. Oysa çok eşlilik İslamiyetin kabulünden önce Araplar arasında görüldüğü gibi, Eski Hindularda, Lidyalılarda, Babilliler, İranlılar ve Yahudilerde de vardı[7].

Bir çok din bilgini ve Müslüman aydınlar; İslam dininin Arap kadınına getirdiği hakları anlatırken, erkekle eşit haklara sahip olan, hareme kapatılmayan çocukları üzerinde söz sahibi olan mirastan eşit pay alan Türk kadınını kısıtladığını gözardı etmektedirler. Kimi İslamcı yazarlar İslam dininin kadın haklarını engellemediğini; örneğin Dr. Fahri Demir, İslamiyet'in kadına oy hakkını verdiğini de iddia etmekte ve bunu günümüz açısından orjinal olarak nitelemektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda İslamiyet'in kadına seçme hakkını getirmesinin yanısıra[8], seçilme hakkının[9] da olduğuna rastlamaktayız. İslam ülkelerinde bu hakların ne derece kullanılabildiği ise tartışılabilir.

Osmanlı Devleti'ndeki kadının konumuna geçmeden önce Selçuklu Dönemi'nde kadının konumuna kısaca değineceğiz. Anadoluya X. yüzyıldan itibaren hakim olan Selçuklular döneminde Türk kadını erkeği ile hemen hemen her alanda eşitliklere sahipti. Aile yaşantısı çoğunlukla İslamiyet öncesi Türk örf ve adetlerine göre sürmekteydi[10]. Eşleri yanında görev alan Selçuklu kadınları adına türbeler, medreseler, hastaneler yapıldığı çok iyi bilinmektedir.

---

7 S.Ateş, "İslamın Kadına Getirdiği Haklar" İslami Araştırmalar, (Ekim 1991) 320.

8 N.Akkaya, "İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları" İslami Araştırmalar (Ekim 1991) 236-259.

9 B.Üçok, İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar, Ankara (1965) 80-172.

10 A.İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Atatürk Serisi, No. 10, M.E.B. İstanbul (1975) 28.

İslamiyetin kabulünden sonra da bir süre eski saygınlığını koruyan Türk kadını, sosyal konularda da söz sahibi olmuştu[11]. XIV. Yüzyılın başlarında Türk illerini dolaşan Arap Seyyah İbn-i Batuta, Türk kadınının eski milli gelenek ve göreneklerine göre yaşadığını ve örtünmediklerini belirtmektedir[12].

Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan Osmanlı Devleti'nde bir yandan eski Türk töre ve anlayışının izleri sürerken, diğer yanda özellikle başkent İstanbul ve diğer büyük kentlerinde İslami anlayışa uygun olarak kadının toplum yaşantısındaki konumu önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Bu yeni yaşama biçiminin ayrıntılarına girmeden, kısaca şöyle özetlenebilir:

İslam Hukuku'nun temel kuralları gereğince aile yaşantısında kadın genelde ikinci sınıf vatandaş konumundadır. Aileyi ilgilendiren önemli konularda çoğu zaman görüşü sorulmaz, sorulduğunda da gereği yapılmazdı. Özellikle evlenme, boşanma ve mirasta erkekle hiç bir zaman eşit haklara sahip olmadığı çok iyi bilinmektedir.

Bu durum İmpartorluğun gerilemesi ile birlikte giderek ağırlaşmış, uğranılan yenilgilerin ve ortaya çıkan karışıklıkların nedenleri sıralanırken, İslami kurallara göre hareket etmemenin bu olumsuzlukların başlıca nedeni olduğu anlayışı yer etmişti.

Kadınların sokağa çıkmaları, giyim kuşamları, gibi konularda önceki dönemlerle kıyaslanmayacak derecede tutucu denebilecek bir anlayış öne çıkmıştır. Yenilikçi diyebileceğimiz padişahlar bile, bırakın müslüman kadınları, gayri müslüm olanları bile İstanbul'da sokaklarda giyim-kuşam ve davranışları

---

11 A.İnan, "Herkesin bir Dünyası Var", Ankara (1958) 42.

12 İnan, a.g.e. 44-45.

ile Müslüman kadınlara kötü örnek olduklarını öne sürerek, müdahalelerde bulundukları görülmektedir.

İstanbul'un alınmasından sonra Bizans'ın etkisinde kalan Osmanlı Devletinde önce sarayda, daha sonra yönetici sınıfın konaklarında harem kurumu yerleşmiş ve bu halk arasında yaygınlaşarak haremlik-selamlık olarak ev halkı ikiye ayrılmıştır. Sarayda ve konaklarda haremde eşler, cariyeler köleler odalıklar ve gözdeler bulunur ve buraya harem ağaları dışında bir erkek giremezdi.

İslamiyet'in kabulü ile Türk toplumu arasında görülmeye başlanan poligami (çok eşlilik) Osmanlı Devleti'nde egemen olan kesim arasında yerleşmiş ve toplumun ekonomik düzeyine göre artış göstermiştir. Yani ekonomik durumu iyi olan erkeklerin eş sayıları da artış göstermiştir.

Osmanlı'da kadının konumunun "Saraylı kadın, kentteki kadın ve kırsal alandaki kadın" olarak değerlendirmemiz daha doğru olacaktır. Erkeğe bağımlı olan her iki kadın grubundan saraylı olanı tüketici durumundadır, kırsal alandaki kadın ise üreticidir.

Yenilikçi denilebilecek padişahlar döneminde bile kadınların giyim-kuşam ve davranışlarına müdahalelerde bulunduğunu söylemiştik[13]. Ama

---

[13] Yenilikçi bir padişah olan III. Selim'in kadın kıyafetleri ile ilgili verdiği şu emir dikkat çekicidir: "Kaymakam paşa: Hem karılar gayet fena kıyafetle geziyorlar. Hotozlarınızın, yakaları uzun hem pek açık renk giyiyorlar. Yasak edesin. Nerde öyle görürsen yakasın kesesin tebdillerine tembih eyle. Bir kaçının hotozunu yakasını kesesin, bostancı başıya da tenbih eyle, seyirlerde edepsizlik etmesinler. Öyle karıların yakasını hotozdan kesesin." İnan, a.g.e., 80.

II. Mahmut'un Saltanatının son yılında (28 Eylül 1839'da) İstanbul Ermeni Patriği'ne hitaben gönderdiği "İrade-i Seniyye"de şöyle demekteydi:

padişah fermanlarıyla belirlenen giyim kuşam ve davranışlara kadınlar pek uymamışlar bu nedenle fermanlar tekrarlanmıştır.

1839'da Tanzimat'ın ilanıyla Osmanlı Devleti'nde birçok alanda olduğu gibi kadının konumu da değişmeye başlamıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayu-nu'nun okunmasıyla başlayan Tanzimat dönemi Bernard Caporal'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının kurtuluşu hareketinin kalkış noktasıdır[14]. Yine Tanzimat döneminde Batı'dan alınan bir kurum olan basının da etkisiyle

---

"Ermeni Patriği, Beyândan müstağni olduğu üzere nişâ tâifesi bir mahalle gittiklerinde kıyafet-i mahsusalarından hariç heyette görünmeyib nâm'mahrem olan mahallerini daima setr ve hıfz etmek ve açık saçık gezinmeyib tavr-ı edebbaneden iken bu günlerde mesirelerde ve mahall-i sairede ayakları cereksiz ve başları ehl-i ırz'a yakışmayacak suretle uygunsuz bir takım nisvân gezmekte ve hususiyle Ermeni ve Katolik karıları dahi pişlerini ve sair heyetlerini ehl-i İslam nisvânın'a taklid ederek bayağı fark olunmaz derecelerine varmış surette görünmekte olub halkı ki cemiş zamanda ve hususiyle arz-ı muhassin-i hass-ı hazreti mülükânede herkes ırz ve edeb ve kıyafet-i mahsusasıyla gezib zinhar İslâma yakışmayacak tavır ve hey'et ve harekette bulunmamak ve reaya taifesi dahi mugayir-i tavr-ı raiyyet hareketten ictinab eylemek lâzım eder ve bil-akis bu misilli uygunsuzluk vuku'u rızâ-ı miyâmin-i iktiza-i hazret-i şahanenin mugayiri idüğü umur-ı vâzıhadan olduğundan, bundan böyle taife-i nisvâ'nın o mâkule mahallerde ve sair geşt-ü güzâr eyledikleri yerlerde tavr-ı meşgale ve kıyafet-i mahsusalarıyla gezüb zinhar İslâmiyete yakışmayacak hey'ette bulunmamaları ve reaya karıları dahi kendilerine mahsus olan kıyafetle gezüb fi-mâ'bad ehl-i İslâm nisvânına müsâbe hey'et ve hareketten ictinâb eylemeleri hususlarına irade-i seniyye-i hazret-i şahane müteallik buyrulmuş ve mucibince milletlerinden olan herkes ol suretle ehl-i İslâm nisvânını takallüt ederek gezerler ise sonra kendileri mes'ul olacağından fi'ma'bad kendülere mahsus kıyafetle geşt-ü güzâr eylemeleri hususu Rum ve Katolik Patriklerine bâ buyruldu tenbih olunmuş..."

Türk Tarih Kurumu, Sarkis Karakoç Külliyatı, Belge No 2934.

(Belge Prof.Dr.M.Çadırcı'dan sağlanmıştır.)

14 B.Caporal; Kemalizm ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını (1919-1970) Fransa'nın Aix-en Provence Üniversitesinde yapılan Doktora Tezi, Ankara (1982) 54.

"kadının yükselmesi düşüncesi sessizce, fakat kararlı bir biçimde etkilendiğini" göstermeye başlamıştır[15].

Tanzimat'ın ilanından sonra Türk aydını Batı'daki, özellikle Fransa'daki düşünce ve hayat tarzını tanımış ve bunu Osmanlı toplumunda uygulama çabalarına girişmiştir. İşte basın yayın hareketleri de bu dönemde "yeni ve önemli bir faktör"[16] olarak ortaya çıkmıştır.

Batı'dan alınan ve Osmanlı toplumunda uygulanmak istenen yeni kurumlardan biri de Türk toplumunda kadının yeri ve önemidir. Bu alanda en belirgin çalışmayı kadınların eğitimi konusunda görmekteyiz. Hukukî alanda da bazı gelişmeler olmuştur.

Tanzimat Dönemi'ne gelince basın yayın tarihimiz açısından 1831'de Takvim-i Vekai'nin çıkışıyla beraber, 1840'da da ilk özel gazete olan Ceride-i Havadis'in çıkışı bir başlangıç olmuştur.

Böylece Türk basını gelişirken ilginç bir değişmeye sahne olan bu dönemde sadece kadın sorunlarını ele alan, kadın dünyasına yönelik olarak ve kadınlar tarafından çıkartılan 30 civarında gazete ve dergiye rastlıyoruz[17]. Çıkarılan bu dergilerde kız çocuklarının eğitimi, yetiştirilmesi ev idaresi, kadın haklarının korunması, kadınların sosyal hayattaki yerleri, dini bilgiler, ana temaları işlemişlerdir. Böylece Türk kadını açısından Feminist hareketin temeli

---

15 Caporal, a.g.e. 54.

16 Ş.Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) M.E.B. İstanbul (1992) 17; Z. Tska, "Çağdaş Türk Kadını Kimliğinin Oluşumunda İlk Aşama Tanzimat Kadını", Tarih ve Toplum, Nisan 1994, C. 21, Sayı 124, 5-12.

17 Bu dergiler hakkında geniş bilgi için bk.: E.Aşa, "1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri" Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu III, Ankara (1992) 966-978.

sayabileceğimiz bu faaliyetler kendisinden sonraki kuşakları aydınlatma işlevi görmüştür[18].

Özellikle kadınlara ilişkin konuları, sorunları işleyen bu yayınlardan ilki 1869'da çıkmaya başlayan Terakki-i Muhaderat (Kadınların İlerlemesi)'dir. Ali Raşit'in sahip olduğu gazete haftalık olup, Pazar günleri çıkıyordu, yine bir kadın tarafından 1886'da yayınlanan "Şükûfezâr" Dergisi ise ilk kadın dergisiydi. Bu yayınları başkaları da izlemiştir[19].

Kadınların her türlü gereksinimlerini kapsayacak nitelikte ilk kadın dergisi olan "Hanımlara Mahsus Gazete", 1 Ağustos 1895-1908 yılları arasında yayınlanan en uzun ömürlü kadın dergisi olmuştur. II. Abdülhamit'in desteklediği bu yayında, kadınlara ait konular, edebi yazılar, kitap yayını, hayır işleri için düzenlenen faaliyetlerin yanısıra, dönemin aydın kadınlarına başyazarlık, muhabirlik ve sürekli olarak yazı kadrosunda bulunma olanağı sağlamıştır. Dönemin kadınları için bir "okul" olmuş, birçok kadın yazar ilk yazılarını "Hanımlara Mahsus Gazete"de yayınlamışlardır[20].

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayınlanan ikinci kadın dergisi ise "Mehasin"dir. Aralıklarla yaynı ancak bir sene devam ettirebilmiş, ilgisizlik ve maddi olanaksızlıklar yüzünden kapatılmıştır. Kısa ömürlü olan bu dergide feminist görüşte farklı fikirlere yer verilmiş, kadınlarla ilgili konferans metinleri yayınlanmış, eğitim konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Mehasin Dergisi ilk

---

18 N.A.Demiroğlu, "1899'da Osmanlı Basınında Feminizm", Tarih ve Toplum, Haziran 1993, C.19, Sayı: 114, 53-56.

19 Aşa, a.g.m., 967.

20 Aşa, a.g.m., 667; ayrıca bk.: Seval Arpınar, "İlk Kadın Gazetesi (Kadınlara Mahsus Gazete)", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Menteş Yay., S.16, s.29-33.

resimli gazete olması açısından da önemlidir[21]. Okuyucularına, sayfalarında verdiği kuponlar karşılığında tenzilat yapmış, bir "Dava Vekili" ile anlaşarak, kadınlara hukuki konularda yardımcı olmuştur[22].

17 Nisan-27 Temmuz 1913 tarihleri arasında çıkarılan Kadınlar Dünyası Gazetesi ise, Osmanlı Müdafaa-i Hukûk-ı Nisvan Cemiyeti'nin bir yayın organı olması açısından dikkat çekicidir.

4 Haziran 1914'de çıkarılan Seyyale'nin ise tüm kadrosu kadınlardan oluşmaktadır.

1 Ocak-7 Mayıs 1919 yılları arsında 10 sayı olarak yayınlanan Genç Kadın Dergisi'nde ise Avrupalı kadınları taklit etmeden kadın haklarını elde etmek için Türk gelenek ve göreneklerine uygun olarak yazılmış yazılar yer almaktadır[23].

Kadınlar tarafından ve kadınlar için çıkarılan gazete ve dergilerin dışında, yazar ve fikir adamları Tanzimat döneminden başlayarak kadınlar lehine yazılar yazmıştır. Ama bu yazılarda İslâmi zihniyet hakimdir ve kadın, yalnızca ev kadını olarak düşünülmektedir.

Tanzimat Dönemi yazar ve aydınlarının kadınlar lehine yazılar yazdığını söylemiştik. Buna örnek olarak 1859'da Şinasi'nin yazdığı "Şair Evlenmesi"ni, -ki evlenmenin eşlerin birbirini tanıyarak yapılması gerektiğini belirtir- örnek gösterebiliriz.

---

21 Aşa, a.g.m., 969-970.
22 A.g.m., 970.
23 A.g.m., 970-978.

Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre adlı piyesinde erkeklerle savaşa giden bir kadın anlatılır[24]. Ayrıca yine Namık Kemal yazılarında görücü usulü evlenmeyi eleştirmekte, aile hayatı, kadın-erkek ilişkileri üzerinde durmaktadır.

Abdülhak Hamit'in ise Tarık piyesindeki "Bir milletin kadınları ilerleme derecesinin ölçüsüdür" sözü, II. Meşrutiyet Aydınlarının düşünce yapısını gösterir. Şemsettin Sami ise, 1880 yılında yayınlanan "Kadınlar" isimli eserinde Kadınların akıl ve zeka açısından erkeklerden geri kalmadığını söylemekte ve eczacılık, doktorluk gibi bazı meslekleri kadınların daha iyi yapabileceğini belirtmektedir[25].

Yine Şemsettin Sami'nin kadının eğitimine verdiği önemi şu sözlerinden anlıyoruz[26]: "*İnsan topluluğu biri erkeklerden, diğeri kadınlardan ibaret iki çeşit kısma ayrılmış olduğu halde bu iki kısımdan biri cahil, tembel, eğitimsiz bulundukça, insan topluluğunun istenildiği gibi ilerlemesi, medenileşmesi mümkün olamaz. Kadın bereketli bir toprağa benzer. İlim, Terbiye, İyi Ahlak her neye malik ise, hepsini getirip büyüteceği çocuklara da verir. İnsan topluluğuna verilmesi musael olunan terbiye kadınlara verilmeli, insan topluluğuna öğretilmesi istenilen ilim ve fen kadınlara öğretilmeli, yayılması istenen fikir kadınların zihnine yerleştirilmelidir.*"

Ahmet Mithat Efendi ise, "Felsefe-i Zenan" ve "Diplomalı Kız" eserlerinde eğitimde kadın-erkek eşitliği ilkesini savunmuştur.

---

[24] Namık Kemal'in bu tiplemesi Milli Mücadele yıllarında gerçekleşir. Ş.Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) M.E.B. İstanbul (1992) 59.

[25] T. Taşkıran, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları (1973) 34.

[26] Bk.: Taşkıran, a.g.e. 35.

Hayatını kendi emeği ve mesleği ile kazanan Türk Kadını'nı tasvir eden ilk kadın romancı ise Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'dır. Fatma Aliye kadınlar hakkındaki fikirlerini "Nisvan-ı İslam" adlı eserinde toplamıştır. Mahmut Esat Efendiye karşı "çok karılılık" üzerine açtığı savaşı basın yoluyla sürdürmüş, ayrıca yine Tercüman-ı Hakikat Gazetesi vasıtasıyla Türk Kadınlarını Yunan Harbi'nde (1896) yaralananlara yardıma çağırarak bu tür yardım kampanyalarında öncü olmuştur[27].

Tanzimat Döneminde Kadınlar lehine olan bir yenilik de Arazi Kanunudur. Tanzimat öncesinde arazi babadan oğula geçmekte, kız evlat ise yalnızca bir bedel ödeyerek araziden hak iddia edebilmekteydi. Yine Tanzimat döneminde evlenen kızlardan alınan Gelinlik Vergisi kalkmış, Esaret ve Cariyelik kaldırılmıştır.

Tanzimat Aydınlarının kadınların eğitimine büyük önem verdiklerini belirtmiştik. 1869'da Fransa eğitim kurumlarından etkilenilerek Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmış kızlar için Öğretmen Okulu açılması, Rüştiyelerin çoğaltılması kararlaştırılmıştı[28].

1876 Kanun-ı Esâsi'sinde ilk öğretim zorunlu olmuş, bu da kız ve erkek çocuklara eşit öğrenim hakkı doğurmuştur[29].

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden önce ise 6 Ocak 1859'da, Kasım 1858'deki Maarif Nezaretinin verdiği bir teklif üzerine İstanbul Sultanahmet'te ilk kız rüştiyesi açılmıştır[30].

---

27 Kurnaz, a.g.e. 62-63.

28 A.g.e 17.

29 B. Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul (1980) 110-115.

30 Kurnaz, a.g.e. 24

Kızlar için ilk İdadi (Lise) de 1880'de II. Abdülhamit döneminde açılmıştır. Burada Avrupa standartlarında eğitim verilmekte, Türkçe ve genel kültür derslerin dışında İngilizce, Fransızca ve Almanca, Müzik ve Elişi dersleri okutulmakta idi[31].

Tanzimat döneminde kızlara mesleki eğitim verilmesine önem verilmiş, 1843'de Tıbbiye mektebinde ebelik eğitimine başlanmış, 1905'de Askerî ve Mülkî Tıbbiyelerin Haydarpaşa'ya taşınması ile burada bir ebe okulu açılmıştır[32].

Kız sanayi mektepleri sonrada nihayet kadınların eğitime katkıda bulundukları Dârülmuallimat açıldı. 1870'de açılan bu okul Tanzimat dönemi boyunca tek kız öğretmen okulu olarak kalmıştır[33].

Tanzimat döneminde belli bir kültür seviyesine ulaşan kadınlar Meşrutiyet döneminde milli konularda söz sahibi oldukları gibi gazete ve dergiler ve bir takım dernekler yoluyla da sosyal hayata katılmışlardır.

Sonuç olarak, Tanzimat dönemi Batı'nın da etkisiyle kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi fikrini doğurmuş, bu dönemde Türk kadınının ilk kez resmi eğitim verilmiş, hukuki alanda bazı haklar kazanmış, ancak bütün bunlar II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek olan devrimlere birer taban olmuştur.

Baskı Rejimi olarak adlandırılan 1876-1908 dönemini kapsayan II. Abdülhamit devrinden sonra; Jön Türkler'in (Genç Türkler) başarısı sonucu

---

31 A.g.e. 35-36.
32 A.g.e. 39.
33 A.g.e. 49.

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi. Bu dönem Türk tarihi açısından kritik bir dönem olmuştur. Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, On iki Adalar elden çıkmış, Osmanlı Devleti Almanlar'ın yanında I. Dünya Savaşı'na girmiştir. Parlamenter yönetim sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. II. Abdülhamit hal'edilerek yerine Veliaht Mehmet Reşat geçmiştir. Jön Türkler arasındaki siyasi ayrılıklar sonucu da 1911'de Hürriyet ve İtilâf Fırkası kurulmuştur. Jön Türklerin muhalefeti susturma neticesi siyasi hayat denetim altına alınmış, bu arada da kadın hareketleri hız kazanmıştır. Hükümet, kadın etkinliklerine kendi görüşleri doğrultusunda izin vermiş, Türk kadını sosyal hayattaki yerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır[34].

II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan ifade özgürlüğü yerini daha sonra sansüre bırakmıştır. Bu dönemde üç düşünce akımı egemen olmuştur. Bunlar, İslamcı, Batıcı ve Türkçü akımlardır[35]. Bu üç akımlardan her biri kadına karşı farklı konumları benimsemişlerdir.

Üç gruba ayrılan İslamcıların 1.Grubu tutuculardan oluşmakta, başlarında ise 31 Mart Vak'asını düzenleyenlerden karşı devrimci Derviş Vahdeti bulunmakta idi. Bunlar İttihad-ı Muhammedi'ye yani "İslam Birliğine" katılanlardan oluşmaktaydı. Yayın organları ise Volkan Gazetesi'dir.

2. grup Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye Derneği'nde örgütlenen küçük bir gruptur. Yayın organları ise Beyan'ül-Hak'tır.

---

[34] A.g.e. 73-74.

[35] B.Caporal, Çev. Ercan Eyüboğlu, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, (1919-1970) Fransa'nın Aix-en Provence Üniversitesi'nde yapılan Devlet Doktora Tezi, Ankara (1992) 77-78.

Sırat-ı Müstakim Dergisi çevresinde örgütlenen liderleri arasında, Mehmet Akif, Sait Halim Paşa, Aksekili Ahmet Hamdi'yi sayabileceğimiz 3. Grup ise en etkili olanıdır. Bunlar daha sonra Batıcı ve Türkçülere karşı daha da tutucu olmuş, derginin adını da Sebilü'r-reşat olarak değiştirmişlerdir[36].

Her üç gruptaki İslamcılara göre kadın, devrimin getirdiği kötü ve olumsuz etkilerden korunmalıydı. Şeriat hükümlerine uyulmaması aileyi sarsan kötülüklerin nedeni olarak görülmekteydi.

Eğitim alanında ise Liberal olan Sırat-ı Müstakim yazarlarından Musa Kâzım, kızların çocuklarını iyi yetiştirmek için yüksek öğrenim görmeleri gerektiğinden yanaydı ama kadınların çarşaf giymesi konusunda ısrarcı idi. Hatta Hükümete başvurarak çarşaf giyilmesini zorunlu kılan bir yasanın çıkarılmasını istemişti. Mehmet Akif, Aksekili Ahmet Hamdi kadınların yalnızca ev işleriyle ilgilenmelerinden yanaydılar.

Ünlü İslam bilgini Muhammed Abduh ise kızların yalnızca din eğitimi almalarının yeterli olduğu görüşünde idi[37]. İslamcılara göre kadın ve erkek eşit değildir. Çok eşlilik ise İslam dinine göre meşrudur . Aksekili Ahmet Hamdi'ye göre çok eşlilik "kadını korumak ve yaşamı ona daha kolay kılmak için ihdas edilmiştir."[38]

İkinci bir düşünce akımı olan Batıcılar da İslamcılar'da olduğu gibi kendi aralarında düşünce ayrılıkları göstermekteydiler. Bunlar, bilinmezci ve laik olduklarını öne süren, masonlukla da ilişkileri olduğu söylenenler[39] ve

---

36 A.g.e. 78-79.
37 A.g.e. 81-82.
38 A.g.e. 83.
39 A.g.e. 84-85.

ılımlı Batıcılar'dır. Basın yoluyla düşüncelerini kolayca ifade eden Batıcı aydınlar, kadının toplumdaki yeri, eğitimi, giyimi, konularına değinmekte, ancak fikirleri kendi aralarında farklılıklar göstermektedir.

Selahâttin Âsım "Türk Kadınının Tereddisi" (1905) adlı eserinden Türk kadınının doğal özelliklerini yitirmesi ve yozlaşmasının nedenini İslam dininde bulmakta, yine içtihatta yazdığı "Tesettür ve Mahiyet" adlı makalede kadının örtünmesi olayını sosyolojik açıdan değerlendirmiş, çarşaf giyme, kadını kapatma, çok karılılık, boşanmanın, kölelik kanunlarındaki dini yasalar ve törelerden kaynaklandığını belirtmekte bunu da "ağlanacak" bir durum olarak nitelendirmektedir. Selahattin Âsım'a göre "örtünme, kadını dişi saymanın hem eseri, hem sebebidir"[40]. Kadın örtüden kurtarılmalı; toplum içinde eğitilmelidir.

Abdullah Cevdet'e göre de, tek eşlilik olmalı, kadınlar erkeklerden kaçmamalı, görücü usulü evlilik kaldırılmalı, Avrupa Medeni Kanunu kabul edilmelidir.

Tevfik Fikret, kızların okutulmasından yana olmuş, kadınla ilgili söylediği "Hemşirem İçin" şiirindeki şu mısralar,

"Elbet değil nasîbi mezellet kadınlığın
Elbet sefîl olursa kadın alçalır beşer"[41]

kadın haklarından yana olan dönem aydınlarının dilinden düşmemiştir.

---

[40] İçtihat, 3 Nisan 1911'de H.Z.Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul (1966) Aktaran Ş.Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) İstanbul (1992) 97.

[41] Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste ve diğer eserleri, İstanbul (1973) 30-33.

Rıza Tevfik ise, Osmanlı-Türk Kadınının durumunun İslamiyet'ten kaynaklanmadığını, İslam dininin kadınlara bütün hakları tanımakta olduğunu, çok eşliliğin sosyal nedenlere dayandığını değişimin sokaktan değil, evde başlaması, çocukları yetiştirenlerin kadınlar olduğu ve iyi eğitilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Yine II. Meşrutiyet Dönemi Aydınlarından Ahmet Cevat da "Bizde Kadın" adlı eserinde İslamiyet'in kadınlara birçok haklar getirdiğini fakat erkeklerin bu hakları tanımadığını vurgulamaktadır[42].

Halil Hamit "İslamiyette Feminizm", Celal Nuri (İleri) "Kadınlarımız" adlı eserlerinde kadınlar lehine görüşlerini belirtmişler, Kadın hakları alanında reform yapılmasını, toplumun iyileştirilmesi için kadının eğitilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

II. Meşrutiyet Devrine damgasını vuran, Milli Mücadele yıllarında da etkili olan; aralarında Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Yusuf Akçora, Halide Edip (Adıvar), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu)'nun bulunduğu Türk Ocağı etrafında toplanan ve Türk Yurdu Dergisi'nde yazan diğer grup da Türkçüler'dir.

Türkçüler, 1912'de Türk Ocağı'nda kadınların da katıldığı toplantılar, konfernslar, konserler düzenlemişler, Ziya Gökalp'te olduğu gibi kadının erkekle evlenme, boşanma, miras, meslek ve siyasi haklarda eşit olması gerektiği görüşünde hem fikir olmuşlardır.

---

[42] "İslam Kadına Yüce Bir Hak Vermiştir, Ama Biz Bu Hakkı Ona Tanıyor muyuz?" A. Cevat "Bizde Kadınlar" Aktaran: B. Caporal, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi: 9, Ankara (1982) 90.

Ziya Gökalp'e göre feminizm, Türkçülük cereyanının doğmasıyla kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Kadın devletin temeli, ailenin merkezidir, eğitilmeli ve sosyal hayatta yerini almalıdır.

Tek eşlilikten yana olan ve İslam Mecmuası yazarları ile işbirliği yapan Ziya Gökalp ve Türkçüler'e göre Türk Kadınının durumunun kötülüğünün nedeni Kur'an değil, onun yanlış uygulanmasındandır. Bu düşüncesini "Aile" adlı şiirinde şöyle dile getirmektedir.

"Bir kadın var ki, ya annem, ya kardeşim, ya kızım,
Odur bende en mukaddes duygular yaşatan...
Bir diğeri sevgilim ki günüm, ayım, yıldızım,
Odur bana hayattaki şiirleri anlatan...
Bu mahlûklar nasıl hakîr olur şer'in gözünde,
Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde.
Ailedir bu milletin, bu devletin esasi,
Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat."

Bir diğer Türkçü şair Mehmet Emin (Yurdakul), çocuklara ilk eğitimi kadınların verdiğine inanmakta, "Anadolu" isimli şiirinde "Kadınlığı hayvanlıkla bir tuttuk" mısrasında olduğu gibi, kadının durumunu anlatmaktadır.

Meşrutiyet Dönemi yazarlarından ünlü kadın romancı Halide Edip (Adıvar)da kadınlarla ilgili konularda yazmış, Teâli-i Nisvan Cemiyeti'ni kurarak Türk kadınının sosyal durumunun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. Kadının eğitilmesinden yana olan yazar, bu görüşlerini "Seviye Talip", "Handan" isimli romanlarında belirtir. "Yeni Turan" romanında ise Türk kadını çarşaftan kurtulmuş, eğitim görme çalışma olanağını kazanmıştır. Bir diğer

kadın yazar Müfide Ferit (Tek)'e göre kadınlar erkekle eşittir, bu nedenle kadınlar da erkeklerle eşit derecede eğitim almalı, zaman ve zemin hazır olunca da siyasete katılmalıdır.

Buraya kadar taraftarları ve fikirlerini aktardığımız Türkçülük akımının etkisiyle, 1917'de Aile Hukuku Kararnamesi hazırlanmış, Cumhuriyet döneminde kadın hakları alanında yapılan çalışmalara bir taban oluşturmuştur.

Tanzimat'ın ilanından sonra basın yayın hayatında büyük gelişmeler olduğundan, bunun Meşrutiyet döneminde devam ettiğinden söz etmiştik. Çıkarılan kadın gazete ve dergileri de bunlara birer örnekti. Bu gazete ve dergilerin etkisiyle kadınlarla ilgili çalışmalar artmış, Jön Türkler'in desteği ile dernekler kurulmuştur. Bu dernekler yardım toplamak, kadın haklarını savunmak, kadınların eğitilmesini sağlamak gibi konularda çalışmalar yapmışlardır.

Bu dernekleri şu şekilde gruplandırabiliriz:

- **Yardım amacıyla kurulanlar**

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye,
Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti,
Himaye-i Etfal,
Fukaraperver Hanımlar Cemiyeti,
Müslüman Kadınlar Birliği,
Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti,

• **Kültürel etkinliklerde bulunanlar**

- **Konferanslar, konserler düzenleyen, kütüphane ve dersaneler açarak kadının eğitimine önem verenler**

Teali-i Nisvan Cemiyeti,
Asri Kadın Cemiyeti,
Tefeyyüz Cemiyeti,
Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti.

• **Ülke sorunlarına çözüm arayan kadınlar tarafından kurulanlar**

Mamülat-ı Dahiliye İstihlâkı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi

• **Ülke savunmasını üzerinde duran, ordu için yardım toplayan ve üyelerinin savaş sonrasında Hemşirelik görevini üstlendikleri dernekler**

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti,
Müdafaa-i Milliye Hanımlar Heyeti,
Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti.

• Erkeklerin de aktif görev aldıkları, bürokrat erkekler tarafından kurulan, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, İttihat ve Terakki Fırkasının kadınlar için kurduğu; Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti-kadınların haklarını alma mücadelesi ve sorun-

larının çözümü için kurdukları Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'dir[43].

Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti üyesi Bedri Osman Hanım 1913-1914 yılında telefon şirketine memur olarak girmiş ilk kadın memur unvanını almıştır. I. Dünya Savaşı sırasında ise erkeklerin savaşa gitmelerinden dolayı kadınlar başta Maliye Nezareti olmak üzere bazı kurumlara sınavla memur alınmış, erkeklerin askerden dönmelerinden sonra ise, bunlar işten çıkarılmak istenmiştir.

1920'de ilk kez bir Türk Kadını Afife Hanım "Jale" takma adıyla sahneye çıkmış, fakat Dahiliye Nezareti'nin emriyle müslüman kadınların sahneye çıkması yasaklanmıştır [44].

Yine Meşrutiyet Döneminde savaşlar nedeniyle erkek işçi sayısında azalma görülmüş Meşrutiyetten önce de sanayi alanında çalışan kadınların sayısında büyük bir artış olmuştur. Ayrıca kadın işçilere erkeklere nazaran daha düşük ücret ödenmekte, bu nedenle de işveren kadın işçiyi tercih etmekteydi.

İslam Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti adı altında kurulan bir dernek kadınlara iş alanları açma konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu dernek, Kadınlar İşçi Taburu'nu kurmuş ve I. Ordu'ya bağlı olarak çalışmışlardır.

---

[43] S.Çakır, "XX.Yüzyılın başında Kadın ve Aile Dernekleri ve Nizamnameleri" Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara (1992) 990-1011; Ş.Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) M.E.B. İstanbul (1992) 112-122; "Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda, Beyaz Konferanslar", Tarih ve Toplum, Mart 1994, Cilt 21, Sayı: 123, 28-31; "Bir Osmanlı Kadın Örgütü, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân Cemiyeti", Tarih ve Toplum, Haziran 1989, C.11, Sayı: 60, 16-21.

[44] A.g.e. 135-137.

Basın-Yayın yoluyla aydınlatılan, çeşitli derneklerde faaliyet gösteren üretime katkıda bulunan Türk kadını hakkını aramaya başlamış, II. Meşrutiyet'ten sonra da Feminizm Hareketi demokrasi kavramı ile birlikte anılır olmuştur.

1919-1923 yıllarını kapsayan Milli Mücadele Döneminde ise kadınlar miting meydanlarında, cephede, cephe gerisinde aktif olarak savaşa katılmışlardır.

Örneğin, İstanbul'da işgal kuvvetlerini protesto etmek amacıyla ilk mitingi 19 Mart 1919'da Darülfünûn öğrencileri ve Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri düzenlemişlerdir. Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yapılan bu tür mitinglerde kadınlar konuşmacı olarak katılmışlar, halkı vatanı kurtarmak için canlarını dahi vermeye çağırmışlardır.

Halide Edip (Adıvar) bu mitinglerde 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda yaptığı bir konuşmada halkı fiilen mücadeleye çağırmış, bu konuşması üzerine hakkında tutuklama kararı çıkmış ve o da Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılmıştır[45].

---

[45] A.g.e., 154. "Davamızı ilan ediyorum. Bu davamızda Türkiye'nin Hak ve İstiklâlidir. Türkler, Türkiye'nin Ebedî haklarına asla dokundurmayacaklar, yarın Hakk'ın Mahkeme-i Kübrâsı önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler... İşte kardeşlerim, işte evlatlarım, davanızdan kaçmayınız. O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz vardır. Birisi, kalbi bizimle bir olan müslüman dünyası, birisi zalimleri yakasından sürükleyecek hak sahibi büyük milletlerdir. Kardeşlerim! Evlatlarım! Osmanlı toprağında böyle muazzam, böyle tarihi bir gün belki bir daha idrak etmiyeceğiz. Evlatlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa Türk'ün İstiklâl Bayrağı ile mezarı üzerine geliniz."

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Türk kadınının Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmadaki kararlılığını göstermektedir. Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım tarafından kurulmuş, 9 Aralık 1919'da Sivas valiliği bu derneğin kuruluşunu onaylamıştır [46].

Askere yiyecek ve giyecek toplamak amacıyla kurulan Asrî Kadınlar Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Kadın Kolları üyeleri, aynı zamanda ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmışlardır.

Türk Ocakları ve Muallimler Cemiyeti üyeleri olan kadınlar da Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Milli Mücadele Dönemi'nin bilinen en eski ilk kadın derneği Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti'dir. Bu derneğin adına 28 Mayıs 1335 (1919) tarihli Hadisat gazetesinde rastlanmaktadır[47]. 10 Aralık 1919'da Kastamonu'da kurulan bir diğer dernek de Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi'dir.

Bu derneğin üyeleri, halk arasına girerek konferanslar, müsamereler, mevlütler ve mitingler vasıtasıyla halkı "Millî Dava"ya duyarlı olmaya çağırmakta, toplanan yardımları cepheye ulaştırmakta, yabancı devlet başkanlarının eşlerine telgraflar çekerek işgali protesto etmekteydiler [48].

---

[46] Derneğin kuruluşu ve çalışmaları ile ilgili bilgiler için bk.:
- B.S.Baykal, Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Aatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C-I, Kasım 1984. S. 1, 117-118-125-126.
- A.İnan, "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan, İstanbul (1972) 196-199.
- Ş.Kurnaz, a.g.e. 162-165.

[47] A.g.e. 160-161.

[48] A.g.e. 165-167.

Buraya kadar anlattığımız basın alanında olsun, dernekçilik alanında olsun çalışmalar gösteren, eğitim hizmetlerinden yararlanan Türk kadını Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında da etkili olmuş, Cumhuriyet'in ilanından sonra da bu çalışmaları daha bilinçli ve etkili bir biçimde sürdürmüştür.

Cephede erkeği ile birlikte savaşa katılan Türk kadınlarına da Halide Edip, Asker Saime, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye, Maraşlı bir hanım, Fatma Seher Hanım (Kara Fatma), Gördesli Makbûle, Binbaşı Ayşe, Nezahat Hanım, Süreyya Sülün Hanım ve diğerleridir[49].

İslam dininin kabulüyle hak ve özgürlüklerini kaybeden Türk kadını, Osmanlı Devleti'nin zayıflama dönemlerinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Batı'nın etkisinde kalan Tanzimat aydınları vasıtasıyla yeniden kazanmaya başlamıştır. Eğitimden payını alarak, II. Meşrutiyet devrinde daha da bilinçlenmiş, fiilen Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmış, kurduğu dernekler, yayınladıkları gazete ve dergiler yoluyla da haklarını almak, erkeklerle eşit konuma gelmek için savaşmışlardır. Bu çalışmalar Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün Kadın Hakları alanında gerçekleştireceği devrimlere ilham kaynağı olmuştur.

49 Konuyla ilgili bilgi için bk.: C. Caka, Tarih Boyunca Harp ve Kadın, Ankara (1948); İ.Engünün, M. Cunbur, C. Özdemir, Milli Mücadelede Türk Kadını, Ankara (1983).

I. BÖLÜM

CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NDE KADIN HAKLARI

Çağdaş, batılı bir toplum yaratmayı amaçlayan Atatürk, toplumun kültür yapısının özgürleşmesi, sanayileşmesinin sağlanması için insanın her alanda özgürleşmesi gerektiği görüşündedir.

Kadın-erkek eşitliğinden yana olan M.K.Atatürk, kadının hak ve özgürlüklerini elde etmede yaptığı devrimleri üç ana grupta toplayabiliriz. Bunlar:

a. Eğitim-öğretim alanındaki düzenlemelerin kadın haklarına yansıması.

b. Medenî Kanunun kabulünü izleyen gelişmeler.

c. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi.

A. EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN BİRLEŞTİRİLMESİ - KADININ EĞİTİMİNE ÖNEM VERİLMESİ

Mustafa Kemal, Türk kadınına eğitimde fırsat eşitliği tanımak amacıyla Mart 1924'te altmış mebusun imzasıyla T.B.M.M.'ne Tevhid-i Tedrisat, yani öğretimin birleştirilmesi konusundaki kanun tasarısını teklif ettirdi.

3 Mart 1924 gün ve 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat" (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu, kız ve erkek çocukların bir arada ve çağdaş bir biçimde

eğitilmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sosyal alandaki diğer devrimlere de olanak sağlar.

Kız çocuklarına öğretim eşitliği sağlamak amacıyla da 20 Nisan 1924'te Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 87. maddesi değiştirilerek "ilköğretim zorunluluğu" getirilir[50].

Kadının da eğitimden payını almasını amaçlayan "öğretimin birleştirilmesi"yle ilgili kanunun çıkmasını sağlayan Mustafa Kemal Atatürk, kadının eğitimi konusunda dört esas üzerinde durmuştur. Bunlar;

1. Kadın-erkek öğretim ve eğitimi eşit olmalıdır.
2. Kadının en önemli vazifesi analıktır.
3. Kadın toplum hayatının her yönünde yer almalıdır.
4. Kadın analık hizmetini ve toplumdaki görevini iyi yapabilmek için çok sağlam bilgilerle donatılmalı ve faziletli olmalıdır[51].

Emel Doğramacı, kadınlara eğitim eşitliği sağlayan bu kanunun amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

- Türk eğitimi laiktir (öğretim, müspet bilimleri esas aldığı ve dinî öğretimi zorunlu kılmadığı için),
- Türk eğitiminde tek okul sistemi vardır (her vatandaşın, istediği öğretim derecelerinde okuma imkânına sahip olduğu için),

---

50 B.Göksel, a.g.m. 918-941.

51 Y.Büyükakalın, Atatürk ve Türk Kadın Hakları 10 Kasım 1990, Atatürk Dizisi, S.23, Atatürk Haftası Armağanı, ATASE, Ankara (1990) 208. Ayrıca bk.: B.Göksel, "Atatürk ve Kadın Hakları", Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanışının 50. Yıldönümü nedeniyle, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, S.1 (Kasım 1984) 228.

- Türk eğitimi devletçi ve milliyetçidir (halkın eğitimi ve öğretimini kamu hizmetlerinden bildiği ve bütün uyruklarını aynı hakta bir millet varlığı saydığı için),
- Türk eğitimi demokrattır (her eğitimi ve ferdî gelişmeyi bütün vatandaşlar hakkında kabul ettiği için)[52].

Afet İnan ise, "öğretimin birleştirilmesi" kanunu ile Türk kadınının çağdaş düzeyde dünya milletleri arasında, öğrenim durumunda ve meslek edinmede her türlü hakka sahip olduğunu belirterek, Tanzimat Fermanı'ndan bu yana süregelen eğitim ve kültür ikiliğini ortadan kaldıran en önemli olaylardan biri olarak nitelenmektedir[53].

"Tevhid-i Tedrisat Kanunu" bilimsel ve eğitsel kurumların tümü ile medreselerin, olduğu gibi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasını, aynı zamanda Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nin bütçesinde medreselere ayrılan tüm kaynakların da, olduğu gibi Eğitim Bakanlığı'na aktarılmasını öngörüyordu. Öğretim, devletin denetimi altında serbest kalıyordu. Daha sonra da dönemin Eğitim Bakanı Vasıf Bey medreselerin kapatılmasını kararlaştırmıştı, medreselerin kapatılması ile de eğitim alanındaki ikiliğe son verilmiş oldu.

Laik olan yeni Kemalist eğitim sistemi Fransız eğitim sisteminde olduğu gibi din derslerini seçmeli ders olarak programa almıştır. 1927 yılında ders programlarında zorunlu olmaktan çıkarılan din dersi, 1931'de önce orta-

---

52 E.Doğramacı, "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara (1992) 909.

53 A.İnan, "Çağdaşlaşmada Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara (1992) 917; A.İnan, "Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri", M.E.B., İstanbul (1969) 111.

okullarda, daha sonra da ilkokullarda kaldırıldı. Dinsel eğitimin ortadan kalkmasıyla da kadının kurtuluşunun kolaylaştığı söylenebilir[54].

Mustafa Kemal Atatürk'e göre öğretim ulusal olmalıydı. Ayrıca modern olan yeni öğretim sisteminde Türk kadını için eğitim görmek yalnızca bir hak değil, aynı zamanda ödevdir de. 1928'de yeni Türk Alfabesinin kabulünden sonra kadın-erkek herkes doğal olarak okur-yazar değildi. Bu nedenle bütün vatandaşlar okuma-yazma kurslarına gitmek durumunda kaldılar. Bu sırada okur-yazar kadın nüfusunun %0 olduğunu düşünürsek ve ülkemizdeki töresel ve sosyo-ekonomik temelleri gözönünde bulundurursak, 80'li yıllardaki %75'lik kadın okur-yazar nüfusu büyük bir gelişmedir.

1922'de kendi çabalarıyla Tıp Fakültesi'ne giren ilk kız öğrenciler de 1927'de mezun olarak doktor unvanını alıyorlar, daha sonra da kız öğrenciler çeşitli sosyal ve fen bilim dallarındaki fakültelerde yüksek öğrenim görüyorlardı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra ise onun eğitime ilişkin ilkelerinde diğer ilkelerde olduğu gibi değişiklikler yapıldı. Din Dersi okularda tekrar seçmeli ders olarak okutulmaya başlandı. 1950 yılında, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemde ise, ilkokulun 4. ve 5. sınıflarda bu ders zorunlu oldu. Daha sonra ortaokullarda okutulan din derslerinin dışında İmam-Hatip Liseleri açıldı. Dinî eğitimin artması sonucu kızların okula gönderilme oranı düştü.

---

54 Caporal, a.g.e. 240-242; Fransa'nın Aix-en-Provence Üniversitesi'nde yapılan Devlet Doktora Tezi.

Bir gelişme olarak nitelendirebileceğimiz Köy Enstitüleri'nin kurulması ise, Atatürk'ün ölümünden sonra da eğitimde çağdaşlaşmaya yardımcı olması, köy kökenli kız ve erkek çocukları yetiştirerek yeniden köylerine yollamaları, bu da kadın nüfusun biraz olsun bilinçlenmesinde yardımcı olmuştur.

B. TÜRK MEDENÎ KANUNU

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kurulması ile birlikte yeni bir devlet yapısı oluşturulmaya çalışılırken, öncelik, var olan hukuk düzeninin iyileştirilerek çağdaşlaştırılmasına verilmişti. Bunun için Adalet Bakanlığı 1923'te bazı komisyonlar kurmuş ve çalışmalar başlatılmıştı. Ne var ki, olumlu bir sonuç alınamamıştı. Komisyon üyeleri Şer'i kurallardan ayrılmak istemiyorlardı. Öte yandan Batı hukukunun örnek alınması yolunda yayınlar ve görüşler de giderek artıyordu. Özellikle, Cumhuriyetin İlanı, Hilâfetin Kaldırılması, Avukatlık Yasası ile Hakimler ve Adliye Mensuplarının Resmi Kıyafetlerine İlişkin Yasa'nın çıkarılması, komisyonun çalışmalarını yetersiz kılmış ve dağılmıştır. Ardından 19Mayıs 1924'te yeni komisyonlar oluşturulmuştur. Ne var ki, bu komisyonun çalışmaları da devrimin gerektirdiği düzenlemeleri yapacak düzeye erişememişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk, Hukuk Fakültesi'nin 5 Kasım 1925'te açılışında yaptığı konuşmada, çağdaş devlette hukukun yerini ve önemini belirtmiş, İmparatorluk hukuk düzeni ve anlayışının tümüyle bırakılması gerektiğini veciz bir şekilde dile getirmiştir[55].

---

[55] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 2, Ankara 1961, 236-240.

Komisyon çalışmalarından beklenen sonuç elde edilemeyince, onların hazırladıkları metinler bir yana bırakılmış, dinsel kavramlara dayanmayan, bütünüyle çağın gereklerine uygun yasaların çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu yasalar içinde öncelik Medeni Yasaya verilmiş bulunuyordu. İsviçre Medeni Yasası örnek alınmıştı. Bu yasa 1912'de yürürlüğe konmuş, Batı'daki en son düzenleme olmasının yanısıra demokratik, anlaşılması kolay ve kapsamlı (sosyal içerikli) idi.

Hazırlanması için hukukçu milletvekillerinden öğretim üyeleri, yargıç ve avukatlardan oluşan 26 kişilik bir komisyon kurulmuştu. Komisyon İsviçre Medeni Yasası'nı Türkçe'ye çevirerek düzenlemiş, Türk Medeni Yasası Tasarısı adını verdiği taslak Bakanlar Kurulu'nun 20 Aralık 1925 günlü toplantısında benimsenerek, T.B.M.M. Başkanlığına sunulmuştur.

Bu tasarı, Adalet Komisyonu'nda hiçbir değişikliğe uğramadan kabul edilmişti. Komisyon raporunda İsviçre Medeni Yasası'nın uygar ülkelerin en başarılı yasalarından biri olduğu, bütün gereksinmeleri karşılayacak nitelikte bulunduğunu vurgulamıştı.

Devrin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un önerisi üzerine, bütünü ele alınmış, kısa bir görüşmeden sonra, 17 Şubat 1926'da kabul edilmiş, ancak 4 Ekim'de yürürlüğe girmiştir[56].

Türk kadını için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilen Medenî Kanun'un kadına getirdiği hak ve özgürlükleri şöyle sıralayabiliriz:

[56] Ş. Turan, Türk Devrim Tarihi, Ankara (1995), 221-222.

- Birden fazla kadınla evlenmek kaldırılıyordu.
- Tek taraflı talâk (boşanma) hakkı kaldırılıyordu.
- Çocuğa velâyette; ana ve baba kanun nazarında eşit kabul ediliyordu.
- Evlenmede kadın ve erkeğe yaş sınırı konuyordu. (Erkek için 17, kadın için 15, olağan dışı durumlarda erkek için 15, kadın için 14).
- Evlenmede temsil yolu kapatılıyor, yani kadın ve erkeğin karşılıklı rızası tanık ve yetkili önünde yapılarak yasallaşabiliyordu.
- Miras hakkından yararlanmada cinsiyet farkı kaldırılıyor, kız ve erkek evlada eşit olarak miras dağıtılıyordu.
- Evli kadın kocasının rızası olmadan da mal edinebiliyordu.
- Mahkeme önünde bir tek kadın da tanık olarak dinlenebiliyordu.

Görüldüğü gibi Türk Medeni Kanunu Yurttaşlar Yasası olup, şeriata dayalı hukukla ilişkiyi bütünüyle kesmiştir. Dinsel sorunlar karşısında tarafsızdır. Çağın gereklerine uyum sağlama özelliği taşımaktadır. Karşılaşılabilecek her sorun ayrıntılarıyla düzenlenmeyip, yargıca geniş değerlendirme olanağı sağlanmıştır. Bu niteliğiyle de yargıcı özel hukuk konularında geniş yetkilerle donatan ilk yasadır. Laikliği esas aldığından evlenme aktini bir devlet işi olarak değerlendirmiştir. Nikâhın devlet adına yetkili kılınan görevlilerce kıyılması zorunluluğunu getirmiştir. Bu kural 1961 ve 1982 Anayasalarında korunması gereken devrim yasaları arasında yer almıştır. Tek evliliği esas almış, böylece yüzyıllardır süregelen çok kadınla evlilik yolu kapatılmak istenmiştir.

Bununla birlikte birçok konuda erkek egemenliğinin izleri devam etmektedir. Kocanın izni olmadan kadının çalışamaması, aile reisinin erkek

oluşu, kadının kocasının soyadını taşımakla yükümlü oluşu, kocasının istediği yerde oturmakla yükümlü tutulması, boşanma durumunda çocukların velayetinin babaya verilmesi gibi günümüzde tartışılan, çözüm aranılan sorunlar olarak devam etmektedir. Bunun dışında kadın Anayasa'nın 43. maddesinde çalışma şartları bakımından çocuklarla birlikte özel bir şekilde korunmuştur.

Medeni Kanunla çok eşlilik (poligami) yasaklanmasına ve resmi nikâh zorunluluğu getirilmesine rağmen, özellikle kırsal kesimde halen imam nikâhıyla evlenilmekle "çok karılı" evlilikler görülmektedir. Türkiye genelinde %15, Doğu Anadolu'da %37 oranında olan imam nikâhıyla evlilik hiç de azımsanacak oranda değildir[57]. Kadın ve erkek kendi rızası ile evlenmeye hak kazanmasına rağmen, günümüzde "görücü usulü" ya da "beşik kertmesi" biçiminde evlendirilmekte, evlenilecek kişileri aile büyükleri seçmektedir.

Aile içi ilişkilerde, hatta kadının kendi bedenini ilgilendiren konularda, "doğum kontrolü gibi" kadınlar tek başlarına karar alamamaktadırlar. Kırsal kesimdeki kadın "ücretsiz aile emekçisi" durumundadır. Tarım sektöründe ücretli çalışan kadınlar, erkeklerden düşük ücret almaktadırlar.

Sanayide çalışan kadınlar da erkeklere nazaran düşük ücret almaktadırlar. Öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik gibi, belli bir eğitim gerektiren alt kademe işlerinde yığılmaktadırlar.

---

57 Ş.Tekeli, "Kadın" maddesi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.5, İletişim Yayınları, 1195.

C. HUKUK ALANINDA KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASI

3 Nisan 1923'de T.B.M.M.'nde seçim yasasının değiştirilmesi konusu görüşülürken, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in kadınların da nüfus sayımında dikkate alınması konusundaki önerisi şiddetle reddedilmiş, bu öneri büyük tartışmalara yol açmıştı. Örneğin Hüseyin Avni Ulaş: "...bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır... bu husustaki haklarını kendilerine lâyık gördükleri zaman bizden alırlar., şeriata hürmet ederiz."[58] görüşündeydi. Çoğunluk da bu kanıdaydı. Dolayısıyla yasal bir düzenleme yapılamadı. Bu görüşte olan bir Mecliste Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesine Dair Kanun Maddesinin çıkması da mümkün olamazdı.

Tarihimizde yüzyıllar süren kadınların, evlenme, boşanma, miras gibi haklar bakımından erkeklerle eşit sayılmamaları Medeni Kanunun yürürlüğe girmesiyle son bulmuştu. Yargı önünde erkeklerle aynı değerde görülmeme sorunu da "usul" yasalarıyla giderilmişti. Ancak kadınlara seçme ve seçilme hakkı henüz tanınmamıştı. Bu ise siyasal yaşamı büyük ölçüde etkileyecekti. Öte yanda 1923 yılından başlayarak T.B.M.M.'nde Seçim Yasasının değiştirilmesi, yeni Anayasa'nın kabulü gibi vesilelerle kadınlara siyasi hakların verilmesi önerilmiş ise de sonuç alınamamıştı.

Örneğin, T.B.M.M.'nde 1924 Anayasası görüşülürken, "18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceği" ve "30 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçilebileceği"ni öngören 10. ve 11. maddeler-

---

[58] Bk.: T.B.M.M. Zabıtları, IV. İçtima, C.29, I. Devre, 3 Nisan 1339: 1923.

deki "Her Türk" yerine "Erkek ve kadın her Türk" olması yolundaki öneri reddedilmişti.

Öte yanda Ocak 1923'te İzmit basın toplantısında Mustafa Kemal bir soru üzerine "50.000 erkek nüfusa bir milletvekili" seçileceği hükmünden "erkek" deyimi çıkarılırsa, kadınlara da seçilme hakkının sağlanmış olacağını dile getirmiştir. Ancak buna karşı çıkıldığını, sırası geldiğinde bunun da er geç sağlanacağını belirtmişti. Nitekim olaylar O'nun öngördüğü şekilde gelişmişti. 1924 yılında kurulan Türk Kadınlar Birliği kuruluşuna engel olmaması için siyasi nitelikli tüm maddeleri tüzüğünden çıkarmıştı. Örneğin 1926 Şubatı'nda Trabzon'da bir konferans veren Süreyya Hulusi, Türk kadınının ailede ve ekonomik hayatta çok etkin görevleri bulunduğunu açıkladıktan sonra, siyasi hayatta da görev alması gerektiğini vurgulamış, Türk kadınının tarihte siyasal roller oynadığını da anımsatmıştı[59].

Yine 1926'da Türk Kadınlar Birliği Başkanı Nezihe Muhittin Hanım, Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını elde etmesi ve siyasal yaşama katılması konularına değinmiştir.

Türk Kadınlar Birliği, Mart 1927'de İstanbul'da topladığı kongrede tüzüğüne "Kadına siyasi haklar sağlamak için çalışılacağı" yolundaki maddeyi ekler. Başkan Nezihe Muhittin Hanım "Devrimler, haklı taleplerden doğarlar. Her seçimde taleplerimizi öne sürmeye devam edeceğiz. Sonunda vatandaş olarak oy verme hakkını kazanacağız." demekte ve bu konudaki kararlılıklarını belli etmektedir[60].

---

[59] Göksel, a.g.m., 228; Ş.Turan, Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap, Ankara (1995) 246.
[60] Göksel, a.g.m. 229; Arat, a.g.m.

12 Nisan 1929'da Türk Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir Hanım basına verdiği demeçte kadınların yerel seçimlerde oy hakkını kazanmış olduğuna kesin gözüyle baktığını belirtmiş, bütün bu çalışmaların sonucu da 3 Nisan 1930'da 1580 sayılı Kanunun 23. ve 24. maddeleri ile Türk kadını ilk kez belediye seçimlerine katılma, seçme ve seçilme hakkını kazanmış, fiili olarak hukuk ve idari alanlarda görev ve sorumluluk alması resmen tanınmış oluyordu. Kanun üzerine konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya;

"Muhterem efendiler, bu tasarının açık niteliklerinden ve inkılâpçı hükümlerinden biri de, Türk kadınının Türk erkeğiyle zaten eşit olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamiyle tayin etmesidir. Türk tarihinin her safhasında ve her alanında erkeğiyle yanyana, her fedakârlığı yapan, millet ve vatan işlerinde büyük feragat ile her mahrumiyete, her cefaya, her acıya katlanan, milletin, vatanın felâket ve saadetlerine aynı duyguyla katılan büyük kalpli, yüksek faziletli Türk kadını, müşterek eseri olan bu Cumhuriyete elbette ve elbette kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar) istibdat ve cehalet devirlerinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin, can sıkıcı ve yanlış düşüncelerin Cumhuriyet ve inkılâbın temiz ve faziletle çevresinde yeri yoktur (Alkışlar). Kadınlarımız yakın senelerde yasama meclislerinde de yerlerini alacaklarına şüphem yoktur."[61]

Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu da bu kanunun kabulü üzerine yaptığı konuşmada "Cumhuriyet mefhumu bunu iktiza ederdi. Bir gün gelecek kadınlar da mebus intihabatına iştirak edecekler." demekteydi[62].

---

61 Bk.: T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.17, D.III, İ.3, 20 Mart 1930.

62 Bk.: A.g.y.

Belediye seçimlerinde kazanılan bu hakkı, 26 Ekim 1933'te köy kurullarında seçme ve seçilme hakkı nihayet, 5 Aralık 1934'te de Milletvekili seçme ve seçilme hakkının elde edilmesi izlemiştir.

1934'te kadınlara milletvekili seçimlerinde bu hakkın verilebilmesi için Anayasa'nın 10. ve 11. maddeleri değiştirilerek, kadın-erkek her Türk vatandaşı 22 yaşında milletvekili seçme ve 30 yaşında seçilme hakkına sahip olmuştur.

1876 tarihli "İntihabı Mebusan Kanunu"nda değişiklikler yapıldıktan sonra da 1935'te genel seçimler yapılmış, T.B.M.M.'ne 1 Mart 1935'te 18 kadın milletvekili girmiştir.

Bu alanda yapılan milletlerarası ilişki ve çalışmaların ilki sayılabilecek, kadına seçme ve seçilme hakkını almak için çalışan Türk Kadınlar Birliği, 22 Nisan 1935'te İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda toplanan "Milletlerarası Kadın Kongresi" sonrasında kendi kendini feshetti.

Dünya çapında ünlü kadınların ve yazarların katıldığı bu Kongreyi himayesine alan Atatürk, kongreye gönderdiği telgrafta, "Siyasi ve içtimai hakların kadın tarafından kullanılması, beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim." ve "Türk kadınının Dünya kadınlığına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz." demektedir[63].

Alanında ilk olarak nitelendirebileceğimiz bu kongreden sonra, o güne kadar 19. yüzyıldın sonlarından itibaren başlayan 20. yüzyılda hız kaza-

---

[63] Göksel, a.g.m. 219.

nan kadın hakları konusundaki tartışmalar ve çalışmalar yerel olmaktan çıkarak "milletlerarası" ortama girmiş, resmi sıfatı olmayan kadın kuruluşları (N.G.O.: None Government Organization) her tarafta kuvvetlenmiş, diğer ülkelerdeki aynı yolda olan insanlarla birleşerek güçlerini artırma yoluna gitmişlerdir.

Bunların sonucu II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 24 Ekim 1945'te kurulan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurucuları arasında yer aldığı "Birleşmiş Milletler" Teşkilatının "cinsiyet ayrımı gözetilmemesi" konusundaki maddesi ve daha sonra da "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" kadın hakları konusunu milli olmaktan çıkarmıştır.

Birleşmiş Milletler bir kavram karışıklığını önlemek için kadın hakları konusuna "Kadın Hakları ve Statüsü" adını vermiştir. Bu, ayrıca devlet tarafından koordine edilen, üniversitelerde araştırmalar yapılan bir bilim konusu olmuştur.

Kadın hakları konusunu daha da çekici hale getirmek için Birleşmiş Milletler 1975 yılını "Uluslararası Dünya Kadınlar Yılı" olarak kabul etmiş, 19 Haziran - 2 Temmuz 1975 arasında New Mexico'da 133 ülkeden beşbine yakın delege ve izleyicinin katıldığı "1975 Milletlerarası Dünya Kadınlar Yılı Konferansı"nın düzenlenmesini sağlamıştır. Türkiye'den de delegelerin katıldığı bu konferansta 219 paragraflı "Dünya Eylem Planı" kabul edilerek yayınlanmış, bu planda "Kadın Hakları ve Statüsü" konusunda yapılması gereken çalışmalar belirtilmiştir.

"Dünya Eylem Planı" kararları arasında 1985'te ikinci büyük konferansın toplanması, bundan önce 1980'de bir ara konferansı düzenlenerek son beş yılda yapılan çalışmaların incelenmesi de vardır.

Şubat 1980'de Kopenhag'da "Birleşmiş Milletler Kadın Hakları ve Statüsü Komisyonu" toplanarak, Genel Konferans düzenlemiş, bu konferansa 145 ülkeden 1326 delege katılmış, 217 maddelik bir beyanname yayınlanmıştır.

Yapılan her iki konferansta da kadın hakları ve statüsü konusunda varılan hedefler Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk kadınına tanıdığı hakları içerdiği görülmektedir.

"1985 İkinci Milletlerarası Dünya Kadın Konferansı" ise, 12-26 Temuz 1985 tarihinde Afrika'da Kenya'nın başkenti Nairobi'de toplanmıştır.

Kadının son 10 yılının değerlendirildiği, "Kadının On Yılı" adı altında düzenlenen bu konferansta, "Kadının İlerlemesi İçin 2000 Yılı Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri" oybirliği İle kabul edildi.

Bu stratejileri, kadınların kendi haklarından yararlanma özgürlüklerini artırmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde eylem çatısını oluşturmaktadır.

Türkiye 1985'te Nairobi'de yapılan 3. Dünya Kadın Konferansından sonra Konferansa katılan Birleşmiş Milletler'e bağlı diğer ülkelerle birlikte, "Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılması" için imza atmışlar, konunun 1995'te Pekin'de toplanan, "Eşitlik, Kalkınma ve Barış İçin Eylem" ana başlıklı Dünya Kadın Konferansında görüşülmesine karar vermişlerdir.

Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu tarafından yapılan ileriye yönelik stratejilerin 1990 yılı değerlendirmesine göre dünya topluluğunun kendini etkileyen konularda daha duyarlı ve bilinçli hale geldiğini göstermiştir.

31 Ağustos - 15 Eylül 1995'te Pekin'de 4. Dünya Kadın Konferansı toplandı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin devlet olarak Hükümet Dışı Örgütler (NGO) olarak evsahipliğini üstlendiği iki bölümden oluşan uluslararası konferansın Pekin'de yapılan birinci bölümüne 30 bin kadar kadın üye katılmıştır. Buradaki konferansa resmî heyetler katılmış, Pekin'in 80 km. dışındaki Huqirou kasabasında yapılan konferansa ise NGO üyeleri katılmıştır.

Bu konferansa Türkeyi "Kadın Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü" ve hükümet dışı kadın kuruluşlarıyla hazırlandı. Oldukça kalabalık bir katılımcı grubuyla hazırlanılan bu toplantıda, gruplar birbirinden haberdar olmamalarından kaynaklanan bir dağınıklık ortaya çıktı.

Konferansta, temel amaçları, yoksulluğa son verilmesi, eğitimde eşitsizliğin giderilmesi, gerekli sağlık hizmetleri, istihdam olanakları ve ekonomik katılımdan yararlanılması, çevrenin daha iyi korunması, karar verme ve yetki paylaşımında eşitsizliğin ortadan kaldırılması, kadının kitle iletişim araçlarındaki görünümün iyileştirilmesi, kadınların insan haklarının geliştirilmesi ve kadına yönelik şiddetin sona erdirilmesi konuları görüşüldü[64].

---

[64] 1995 4.Dünya Kadın Konferansı ile ilgili yararlanılan kaynaklar: A.Aziz, "Dünya Kadınları Birleşiyor", 4.Dünya Kadın Konferansı I, Cumhuriyet 30 Ekim 1995; "Kadınlar Hesap Soruyor", 4.Dünya Kadın Konferansı II, Cumhuriyet, 31 Ekim 1995; "Kadınlar Medyaya Karşı" 4. Dünya Kadın Konferansı III, Cumhuriyet, 1 Kasım 1995; "Kadın Özgürlüğü Önlenemez", 4.Dünya Kadın Konferansı,

Atatürk'ün Türk Kadınına verdiği haklar ve Dünya kadınlarının çabalarıyla kazandığı haklar günümüzde yetersiz kalmaktadır.

Öncelikle "Kadın Hakları" "İnsan Hakları" olarak algılanmalı ve genel demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak kavranmalıdır.

Bugün Türkiye'de hâlâ kadına karşı haksızlıklar göze çarpmaktadır. Örneğin kadın ekonomik yaşamında erkekten fazla sömürülür. Kültürel alanda da erkeğin gerisindedir. Siyasal yaşamında etkinliği kısıtlanmış, siyasi partilerde kadınlar kolu kurulması bile yasaklanmıştır. Şiddete ve cinsel tacize uğrayan kadın, eşinden de dayak yemektedir. Medyada "cinsel meta" derecesine düşürülmüş, laik Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk'ün yaptığı kıyafet devrimi ile çarşaftan kurtulan kadın, bazı *malûm çevrelerin* gözünde ise kafese kapatılacak, peçeyle örtülecek bir mahlûk durumuna gelmiştir.

Toplumsal gelişmenin ilk evrelerinde egemen durumunda olan kadın, günümüzde ikinci sınıf vatandaş durumuna düşmüştür.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (120) son raporunda eşitlik için savaşan kadınların, ancak 475 yıl sonra erkeklerle eşit duruma gelebilecekleri belirtilmektedir[65].

Buraya kadar ele aldığımız Türkiye'de kadın hakları ve Dünyada kadın haklarının kazanılması konusunda çalışmalardan sonra sosyal hayatta Kadın konusuna da değilmeliyiz.

Cumhuriyet, 2 Kasım 1995; B.Güngördü-H.Ateş, "Dünya Kadınları Eşitlik İstiyor", Cumhuriyet, 29 Ağustos 1995.

65 "Kadın İle Erkek 475 Yıl Sonra Eşit Olacak", Cumhuriyet, 29 Ağustos 1975.

Osmanlı Devleti'nde kadının durumunu belirtmiştik. İlkel, bilgisiz, önyargıların tutsağı ve erkekler tarafından sosyal hayattan uzak tutulan kadın, Mustafa Kemal Atatürk tarafından çağdaş ülke kadınları ile aynı seviyeye getirilmek istenmiştir. Türk kadını önce çarşaftan kurtulmuş, daha sonra kadınlar erkekleri ile birlikte yolculuk yapmayı hak etmiş, erkeklerle birlikte balo ve davetlere katılmışlar, kadın spor klüpleri kurulmuştur.

1929 yılında Cumhuriyet Gazetesi tarafından ilk güzellik yarışması düzenlendi. Türkiye Güzeli unvanını alan Keriman Halis, Dünya Güzeli seçildi.

Türk Kadın Birliği, Türk kadınının toplumsal hayata katılımı için kurslar düzenlemiş, konferanslar vermiştir. Ayrıca kadının sosyal yaşama katılımını sağlamak amacıyla, İlerici Kadınlar Derneği, Türk Kadınları Kültür Derneği, Ev Ekonomisi Derneği adı altında dernekler kurulmuş, bunun dışında başkanlığını Müjgân Cumbur'un yaptığı "Kadının Sosyal Hayatı Tetkik Kurumu" kadınların toplumsal yükselişi için çalışmalar yapmıştır.

Kırsal alanda kadın için sosyal yaşam sadece ev işleriyle uğraşmak, komşularla görüşmektir.

II. BÖLÜM

DÜNYADA FEMİNİZMİN ORTAYA ÇIKIŞI

Feminizm sözcüğünün sözlük anlamına baktığımızda genelde "kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin" olarak belirtilmektedir. Sözcüğün Fransızca'ya 1837'den sonra girdiği ve Robert sözlüğünde yer aldığı görülmektedir. Öte yanda Sheila Rowbotham'a göre Feminizm bir cins olarak kadınların çıkarlarını savunacak bir hareket, ikinci sınıf muamele gören insanların dizginledikleri anlayışların dışa vurulması, bir iletişim aracıdır[66].

Dünya'da, özellikle Batı'da Feminizm *"normun erkek olduğu kabul edilen ataerkil toplumlarca kadını dışlanışını, aşağılanışını, ezilişini, sömürülüşünü ve kendine yabancılaştırılmasını sergileyen, inceleyen, değişim isteyen ya da en azından bu olgulara ilişkin söylemlerin ve tavırların bilincinde olan bir yaklaşım"* olarak tanımlanabilir[67].

Sibel Özbudun ise Feminizmi Kadınların medeni ve siyasal haklarla donatılmış "Birey" olma mücadelesi olarak tanımlar.

Yine Sibel Özbudun'a göre Feminizm, "Avrupa insanının feodal anonimlikten, kapitalizm bireyine yöneldiği 17. yüzyıl Batısı'nda kadının ruhu

---

[66] S.Rowbotham-Lynne Segal-H.Wainwright Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik, İstanbul (1984) 67.

[67] D.Doltaş, "Batı'daki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türk Feminizmi", Türkiye'de Kadın Olgusu, (Yay.Haz. N.Arat) İstanbul (1992) 51-52.

olup olmadığını tartışan klerikalizme karşı kadının da insan olduğu, erkekle eşit imkânlara kavuşturulduğu anda erkeğe denk bir zihinsel kapasite (ve giderek toplumsal etkinlik) gösterebileceği savının ifadelendirilişidir."[68]

Şirin Tekeli'ye göre ise, Feminizm demokratik bir düşüncedir. Kadınların erkeğin egemen olduğu dünyada gerçekleştirmeleri mümkün olmayan varlıklarını demokratik taleplerle toplumun her yerine dayatma isteklerinin ifadesidir[69].

İngiliz Feminist yazar Lorna Sage Feminizmin üstünlük iddiası olmadığını söylemektedir[70].

Kadın hakları olarak nitelendirebileceğimiz feminizm, önce ekonomik alanda daha sonra da kadının eğitim hakkını almasıyla fikir sahasına yayıldı. Kadınlara seçme-seçilme hakkının verilmesiyle de siyaset alanında kendini göstermiştir.

Sibel Özbudun'a göre ise feminizm Batı'nın ortaçağ kentlerinde gelişen ticaret feodal ve dinsel propagandalardan sıyrılarak yeni bir özgürlük arayışı, yani kadının özgürleşmesi ve bireyselleşmesi olayıdır[71].

1789'da Fransız İhtilâlinden sonra 1791'de Olympe de Gouges, Kadının ve Kadın Vatandaşın Haklarına Dair Beyanname adlı eserini yayınlamış, bu beyannamede yer alan hakların peşine düşen kadınlar, bunları uygulama

---

68 S.Özbudun, 8 Mart'tan 8 Mart'a mı?, bk.: H.Deniz, "Bir Kadın İdeolojisi: Feminizm, Sibel Özbudun'la Söyleşi", İstanbul (1995) 208.

69 "Feminizmi Feministler Tartıştı", Kadınca (Mart 1989) 54.

70 Kadınca (Nisan 1985) 68.

71 Özbudun a.g.e. 208.

çabalarına girmişlerdi. Kadın klüpleri açılmış, 1849 seçimlerinde bir kadın milletvekili adayı olmuştu.

İngiltere'de ise, erkeklerle siyasette eşit haklar isteyen kadınlar, "Kadınlar Birliği"ni kurdular. Suffragetta adı verilen birlik üyeleri mücadeleleri sırasında büyük kargaşalara yol açtı. Nihayet İngiliz kadınları 1918'de 30 yaşından itibaren oy kullanma hakkını kazandılar. Fakat bu yaş haddi daha sonra 21'e indirildi.

İngiliz kadınlarından önce ise, 1893'te Yeni Zellanda, 1902'de Avustralya, 1906'da Finlandiya ve 1913'te Norveç kadınlara oy hakkı tanımıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Birleşik Amerika'da 12 devlet kadınlara oy hakkı tanımıştır. Yine savaş sırasında Danimarka, Hollanda, İtalya ve Sovyet Rusya'da bu yola girdi.

Erkeklerle siyasal alanda da eşit olma çabalarının kazanılmasından sonra ise 1920-1960 yılları arası, Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınlar açısından oldukça sakin geçer.

II. Dünya Savaşı sırasında azalan erkek işgücünün yerine geçen kadınların kurdukları işçi sınıfı örgütleri "Kadının Kurtuluşu" konusunda çalışmalarına devam etmişlerdir. Simoné de Beauvoir tarafından 1940'ta yazılan İkinci Cins (La Duxieme Sexe) Kadınların Özgürlüğü Hareketinin tüzüğü niteliğini kazanmıştır. Bu dönemden sonra kadın hakları savunucuları iktisadi ve siyasi hak mücadelelerini ikinci plana itmişler, kadının psikolojisini işlemeye başlamışlardır.

1960'larda yeniden canlanan Feminist hareket Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak Batı Avrupa'ya yayılmıştır.

Aralarında Simoné de Beauvoir, Betty Juliet Friedan, Kate Millet, Germaine Greer, Juliet Mitchell, Susan Brown Miller, Shulamith Firestone, Rubin Morgan, Giselae Halimi'nin bulunduğu feministlerin kurduğu Kadınların Özgürlüğü Hareketi'nin (KÖH) oluşturduğu gruplar, pek önemli olmayan konularla uğraşmakta, yalnızca 8 Mart Dünya Kadınlar Günü gösterilerinde, kürtaj hakkı, tecavüze karşı mücadele gibi konularla sokağa inmişlerdir.

Yukarıda saydığımız feministler "sınıf düşmanı, erkeği dışlayan" bir kadın ütopyası düşleyen"siyasal lesbian" adı verilen sevicileri ise feminizmin özüne zarar veren aşırı bir hareket olarak nitelendirmişlerdir.

Dünyada feminist tartışmaya yol açan başka bir konu da, şimdiye kadar erkekler tarafından yaratılan dil, edebiyat, felsefe ve kültürdür. Bunlar yeni bir kadın dili, edebiyatı, kültürü, yeni bir kadın tarihi üretmeyi amaç edinmişler ve pek başarılı olamamışlardır.

1980'lerde ise, daha önce sokaklarda hak arayan feministler, sokağı terkederek evlerine, okullara ve işyerlerine dönmüşlerdir[72].

---

72 Özbudun a.g.e. 161-170.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FEMİNİZM HAREKETİ

Türkiye'de Feminizm kavramını, ünlü Türk Feministlerin tanımlamalarından yola çıkarak açıklamaya çalışacağız.

Şirin Tekeli'ye göre Feminizm, toplumsal kavramlar getiren, sorgulayan bir kavramdır. Feminizm, kadınların erkeklerin denetiminde olan dünyanın her tarafına girme isteğidir. Feminizm birçok kişinin düşündüğü gibi cinsel özgürlük isteği değildir. Feminizm insanların özgür ve eşit olduklarını savunan insan hakları doktrininin aslî ögesidir.

"Cins temelinde var olan, başka hiçbir teorinin çözümlemediği, hiyerarşik, eşitsiz bir ilişkinin kadınlar yararına değiştirilmesi için kadınların bakış açısından, kadınların geliştirdikleri tahlillerle yürütülen bir mücadele alanıdır."[73]

Nesrin Tura'ya göre ise Feminizm bir ideolojidir. Başka hiç bir ideoloji, kadınların ezilmişliğini bu kadar iyi açıklayamaz.

Radikal Feminist, Feminist Dergi yazarı Vildan Erozan ise, Feminizm kadınların iktidara karşı geliştirdikleri ve geliştirecekleri köktenci, devrimci dönüştürücü ve kendi kurtuluşlarını hedefleyen bir harekettir, *"Radikal fe-*

---

73 "Feminizmi Feministler Tartıştı", Kadınca (Aralık 1989) 54.

minizm, önce toplumun her bir unsurunun erkeklerin tanımlamasıyla oluştuğunu fark etmektir."[74] demektedir.

Öte yandan "Neden, Nasıl Feminist Oldular?" başlığı altında Oya Özdilek'in yaptığı bir araştırmada da kendilerine soru sorulan feministlerin feminizmi tanımlamaları ise şöyledir:

Ünlü sinema sanatçısı, feminist Hale Soygazi'ye göre feminizm, *"En başta kadın olduğunu kabul etmek ve bundan sonra da kadın olmaya başkaldırmaktır. Kadının topluma yerleştirildiği yeri kabul etmeyip erkek değerlerini, eşitsizliği, iktidar ilişkilerini ve baskıları sorgulamak"*tır.[75]

Batılı anlamda feminizm ise, Türkiye'de 12 Eylül darbesinden sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye'yi Batı standartlarında irdelemek isteyen bir burjuva feminizmidir. Laiklik kavramıyla birlikte anılan feminizm Türkiye'nin laikleştirilmesiyle de sıkı sıkıya bağlıdır[76]. Özellikle dinsel akımın güçlenerek kadını İslâmi kurallar doğrultusunda örgütlemeye politikanın içine sokmaya başlamasıyla kadın haklarının savunulmasını gündeme yeniden getirmiştir. Örtünme olayının gündemde tutulması, üniversitelere ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına başörtü ile girme eylemleri, konuyu sürekli gündemde tutmuştur.

Türkiye'de II. Meşrutiyet Dönemiyle başlayarak gittikçe önem kazanan kadın hakları; kadının eğitimde, çalışma hayatında, örgütlenmede, modayı izlemede, onun mahrem dünyasını belirleyen, örtünme ve dışarıya çıkamamadaki kısıtlamalar ve engeller giderek etkinliğini yitirmiştir. Cumhuriyet

---

74 Kadınca (Aralık 1989) 88.

75 Kadınca (Mayıs 1989) 74.

76 Özbudun, a.g.e.

öncesinde ideal Türk kadınını tanımlayan düşünürler, ulusçuluğu önde tutarak görüşler belirtmişler, İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadının erkeği ile eşit konumda olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlayış, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iyice yer etmeye başlamış, eğitimde kız-erkek ayrımcılığı kısmen de olsa giderilmiş, üniversitede kızlar erkek öğrencilerle birlikte derslere girmeye başlamışlardır. Öte yanda dönem boyunca kadınlar örgütlenmede de başarılı olmuşlardır. Yardım derneklerinin yanısıra, kadın-erkek eşitliğini (Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan) gibi kadınların çalışma hayatına katılmasını savunan dernekler (Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi) kurmuşlardır[77].

Hatta Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan, kadın işçi almayan telefon kumpanyasına karşı mücadele etmiş, yine kadın olduğu için uçağa alınmayan bir kadının sorununu üstlenmiştir[78].

Kadın, toplumsal yaşama katıldıkça, gündelik yaşamda cinsiyetlerin birarada bulunmalarına sınırlamalar getirme girişimleri de sürmüştü. Toplu taşıma araçlarında, sinemalarda, tiyatrolarda, lokantalarda, İstanbul'da faaliyete giren tramvaylarda kadınlar için ayrılmış özel bölümler bulunmaktaydı. Bununla birlikte, Avrupa modasına göre çarşafını uyarlamış, peçe takma konusunda esnek davranan kadınlar, kocalarının eşliğinde sokaklarda boy göstermeye, faytonla dolaşmaya başlamıştı.

Yine Türk Devleti'nin ulusçuluk temelleri üzerinde kurularak hızla gelişmesi, kadın sorununu yeniden gündemine almış, laiklik ilkesinin benimsenerek, çağdaş hukuk normlarının alınması, diğer bir deyişle kadınlara yeni

---

[77] M.Taşçıoğlu, Türk-Osmanlı Cemiyeti'nde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri, Ankara (1958).

[78] Caporal, a.g.e., 150.

hakların tanınması, Cumhuriyet döneminin ve Atatürkçülüğün hiç şüphesiz en büyük başarısı olmuştur. Cumhuriyet döneminin bu önemli gelişmelerini ilgili kısımda genel çizgileriyle özet olarak ele almıştık. Bundan sonra yeterli görülmeyen haklarla, istenilen yasal düzenlemeler üzerinde durmaya çalışacağız.

Cumhuriyet öncesinde Türk kadınlarına kimi hakların tanınması olgusu, geniş kadın kitlesinin isteği ve baskısı sonucu olmayıp, bir avuç aydının ve bazı yöneticilerin çabalarıyla, çağın bir gereği olarak kadınlarımıza birtakım haklar tanınmıştı. Bu hakların kullanımı yaygınlık kazanmamış, seçkin bir grubun özentisi olmaktan öteye gidememişti. Aynı durum Cumhuriyet döneminde tanınan geniş haklar için de sözkonusudur. Kadın örgütlerinin geniş kadın kitlesinin istemi ve baskısı olmaksızın yeni yapılanmanın bir gereği olarak seçme ve seçilme, erkek-kadın ayrımının sona erdirilmesi çabaları yasal düzenlemelerle sağlanmışsa da, uygulamada istenilen sonuç uzun süre alınamamıştır. Örneğin, kadının siyasal haklarını kullanması 1935'te gerçekleşmiş olmasına karşın, 1975'e dek geçen 40 yıl içinde en çok 59 kadın, milletvekili ya da senatör olabilmiştir. Aynı süre içinde Meclis'e giren erkek sayısı isi 2322'dir[79].

Bu dönemde kadınların siyasetle ilgilenmelerinin sınırlılığına karşın, siyasetçiler siyaset yapmak ve iktidara gelmek amacıyla başlangıçtan itibaren kadınlara büyük ilgi duymuşlardır. Çok partili düzene geçildikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi de kadınlara özel olarak ilgi göstermiştir. Parti'nin 1947 yılında Kurultay'ca onaylanan programında C.H.P.'nin kadın ve erkek tüm yurttaşları hakları ve görevleri bakımından eşit saydığı "ana ilkesi" yer

---

[79] Füsun-Tunç Tayanç, Dünya'da ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın, Ankara (1977) 147.

almıştır. Bu bile, eşitsizliğin o sıralarda devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Aynı programda "analık hallerinde işçilerin korunması..." konusu da yer almıştır[80]. Aynı Parti'nin 9. Kurultayı tarafından 1951'de yayınlanan "Ana Davalar Ve Memleket Meseleleri Komisyonu Raporu"nda "Kadının Hak ve Hürriyetlerinin Korunması"ndan söz edilmektedir.

Demokrat Parti'nin geniş bir kitle desteğini kazanan programında ise, sadece ailenin Türk toplumunun temellerinden biri olduğuna değinilmekle yetinilmektedir. Buna karşılık 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'nin programında aynı hükmün yanısıra, aile mutluluğunu engelleyen her türlü hukuki sınırlamaların kaldırılacağı, gerek evlenmede, gerek boşanmada karşılaşılan zorlukların yasalarla önleneceği, evlilik kurumunu koruyucu önlemler alınacağı, fuhuşu önleyici örgüt kurulacağı gibi hükümler de yer almaktaydı. 1952'de kurulan Türkiye Köylü Partisi ise, "Kuruluş Beyannamesi"nde kadınların her bakımdan, özellikle aile yuvalarında görevlerini kolaylaştırmak bakımından yetişip yükselmelerini sağlamayı öngörüyordu[81].

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi Cumhuriyetin ilanından 30 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, kadın sorunlarına köklü çözümler öneren girişimler yetersizdir. Günümüze dek kurulan hükümetlerin programları içinde kadına en büyük yeri ayıran bile çok genel birkaç cümle ile sorun geçiştirilmektedir.

---

80 T.Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul (1952) 592; Dr. H.Konyar, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde C.H.P.'nin Yeni "Çağdaş" Türk Kadını", Tarih ve Toplum, Aralık 1993, C.20, Sayı: 120, s.49-56.

81 Tunaya, a.g.e., 147.

Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra kadın öncesi dönemlere oranla önemli haklar kazanmışsa da, çoğu kez bu haklar kâğıt üzerinde kalmış; uygulama eski anlayış ve geleneklere göre -özellikle kırsal kesimlerde- sürüp gitmiştir:

Medeni Kanun, evliliği birlik olarak görmekte, karı-koca'nın hak ve görevlerini belirlemektedir. Ne var ki, bu birlik içinde, koca birliğin başkanıdır. Evin seçimi, karı ve çocukların uygun biçimde bakımı ona düşer (madde 152), yani o üstündür. Ataerkil aile geleneği yasaya yansıtılmıştır. "Karı, kocasının soyadını taşır. Karı, ortak mutluluğu sağlamak için gücünün yeterince kocasının yardımcısı ve danışmanıdır, ev işlerine karı bakar" (madde 153). Ev işleri dışındaki çalışmasının kocanın iznine bağlı olması bu madde ile bütünlük kazanmaktadır. "...Karı, kocasının açıkça veya üstü kapalı izniyle bir iş veya sanatla uğraşabilir" (madde 159).

Evlilik birliğini koca temsil eder, kadının temsil yetkisi ise, ancak evin sürekli gereksinimleri ile sınırlıdır. Koca açıkça veya üstü kapalı izin vermedikçe temsil yetkisini aşamaz. Bu yetkiyi kötüye kullanır ya da o güçten yoksun kalırsa koca, bu yetkinin tümünü veya bir parçasını ondan alabilir (madde 159).

Görüldüğü gibi Medeni Yasa'da kadının hakları sınırlıdır. Çalışması izne bağlanmış, ona ev işleri ayrılmış, kadın ve çocuklarının uygun biçimde bakımı erkeğe bırakılmıştır. Bu doğal sayılmaktadır. Yasaya göre kadın ve erkeğin boşanma hakları varsa da, "*...kadınların büyük çoğunluğu ekonomik bakımdan kocalarına bağlı ve geçim bakımından onların eline bakan insanlar durumunda oldukları için, boşanınca ortada ve yoksul kalmaktan*

korkmakta ve bu nedenle de boşanmayı istememekte"dirler[82]. Dolayısıyla eşitlik uygulamada geçerli olmamaktadır.

Medeni Kanunun geleneğe uygun diğer bir hükmü de "Velayet" ile ilgilidir. Her ne kadar 263. madde ana ve babanın evlilik süresince velayet hakkını birlikte kullanmalarını öngörmüşse de, anlaşmazlık durumunda babanın oyunu gözönünde tutmaktadır. Diğer yasalarımızda da eşitliğe uymayan hükümlerin bulunduğu bilinmektedir. Örneğin, Ceza Kanununun 440. maddesi, "Zina eden karı hakkında" altı aydan üç yıla dek hapis cezası öngörmekte, oysa 441. madde aynı cezayı *"karısı ile birlikte ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesçe bilinecek surette başka yerde karı-koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını tutmakta olan koca hakkında"* öngörmüştür. Böylece evli bir kadının bir erkekle bir kez de cinsel ilişkide bulunması zina sayılırken, evli bir erkeğin zina etmesi için "karı-koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını" tutması gerekmektedir. Kısacası önkoşullar farklıdır. Bu ise boşanma nedeni olarak zinanın ileri sürebilmesini erkek için kolaylaştırmakta, kadın için zorlaştırmaktadır.

Umumi Hıfzısıhha Kanununun 128. maddesi, genel kadınların ve evlerin uyacakları hükümlerin bir tüzükle saptanmasını öngörmektedir. Genel kadınlar evleri ve benzeri yerleri tanımlanacak ve sınırlandırılacaktır. Sözü edilen yasanın 129. maddesi de fuhuşu "sanat" ve geçim aracı olarak seçen kadınlardan söz etmektedir, böylece kadının para karşılığı toplumun zorlaması sonucu cinsel ilişkide bulunması yasallaştırılmış olmaktadır. Şunu da hemen vurgulamalıyız ki, Ceza Kanunumuz fuhuşa özendirmeye karşıdır. Yine de bu

---

82. H. V. Velidedeoğlu, Türk Medeni Hukuku, İstanbul (1963) 313.

Kanunun 438. maddesinde, ırzına geçilen ve kaçırılan kadının fahişe olması durumunda cezanın üçte/ikisi kadarının indirilmesi öngörülmüştür[83].

Öte yanda ülkemizde erkeğin evleneceği kadının babasına ve ailesinin başka bir erkeğine verdiği başlık yaygın bir uygulamadır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye'de kadınların %53'ü başlıkla evlenmiştir. Bu oran köylerde %63.5'e çıkmaktadır. Ankara, İstanbul ve İzmir'den oluşan üç büyük kentte ise %10'a düşmektedir. Uygulama aile biçimlerine ve bölgelere göre de farklılaşmaktadır[84]. Halbuki 55 sayılı "Düğünlerde Mer'i İsrafat Kanunu başlık verilmesini yasaklamıştır. Başlık ödeyerek evlenen erkeğin ödediği paranın kadın üzerindeki egemenliğini pekiştiren bir etken olduğu gözardı edilmemelidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Tek Parti yönetiminin tepeden gerçekleştirdiği yasal düzenlemelerle bir bakıma Feminizme söylenecek söz bırakmamıştır. 1923-1935 arasındaki sürede devlet eliyle kadının konumu yeniden belirlenmiş, böylece de dünyada bilinen "Devlet Feminizmleri"nin en önde gelen bir örneği verilmiştir[85]. Verilen haklarla konumları eskiye oranla oldukça düzelmiş; hatta kadınlar kendi durumlarının tahlilinden yola çıkarak başka bir talep öne sürememişlerdir. Önceki dönemin feminist kadınlarının pek çoğu "Kemalist"ler arasında yer almış, bir anlamda Kemalizm bu kuşak feminist kadınları için "Feminizm"le eş anlamlı olmuştur. Toplumun birçok kesimi

---

[83] Bilindiği gibi bu madde yoğun tepkiler karşısında 1990 yılında iptal edildi. Bununla birlikte Medeni Kanunun kadının çalışmak için kocadan izin almak zorunluluğunu getiren 159. maddesi de yürürlükten kaldırıldı.

[84] S. Timur; Türkiye'de Aile Yapısı, Ankara (1992) 82.

[85] Ş.Tekeli, "Türkiye'de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine" Yapıt, Sayı: 19, Şubat-Mart 1985, 62.

gibi bu dönemde herşeyi devletten bekleme, kendi durumlarını düzeltmek için siyasi-toplumsal faaliyetlerde bulunmama olağan sayılmıştır. Devlet ile kadınlar arasında Tek Parti rejiminin altında sağlanan bu özel etkileşim biçimi, çok partili demokrasiye geçildiğinde de sürmüştür. Kadınlar Türkiye'de hemen hemen her toplumsal kesimin çıkarları doğrultusunda örgütlendikleri dönemlerde bile, benzer bir çaba gösteremediler. Var olan kadın dernekleri: Türk Kadınlar Birliği, Türk Anneler Derneği, Üniversiteli Kadınlar Derneği, Meslek Kadınları Derneği gibi kuruluşlar, kadın haklarını genişletmek ve yaygınlaştırmaktan çok, "kazanılmış" hakların korunmasına ağırlık vermekte ve var olan statünün yükseltilmesine yönelik bir söylemi geliştirmekteydi.

Bunların dışında kalan genç kadın kitleleri ise, daha çok İslami değerlerin biçimlendirdiği geleneksel inançlar doğrultusunda yaşamı sürdürüyorlardı. Bu anlayışa göre kadının yeri evi, toplumsal işlevi zevcelik ve analık olunca, bunları özümseyen kadınların durumlarına başkaldırmasını ve iyileştirmesini istemelerini beklemek olası değildi. Bu kadınlar arasında 1950'den sonra toplumsal değişmenin hızlanmaya başlaması ile tersine bir eğilim de görüldü. Geleneksel kimliklerinin yitirilmesi tehlikesi karşısında özellikle kasabalı ve gecekondulu kadınlar arasında çağdaşlaşma ve laikliğe karşı bir tepki olarak "örtünme" eğilimi arttı. Bu olgu İslami değerlere ve onun kadın için öngördüğü yaşama biçimine geri dönme talebinin simgesel ifadesi oldu[86].

Ülkemizde çok partili düzene geçtikten sonra siyasi yaşamda görülen partiler arasına sosyalist denilebilecek partilerin de katılması "solun" görüş ve düşüncelerinin ifade edilmeye başlanması, kadın hakları olgusuna yeni

---

86 Tekeli, a.g.m., 63.

bir ivme kazandırmış, eşitlikçi, özgürlükçü, dayanışmacı ve değişimden yana söylemlerle kadınlar arasında taraftar bulmaya başlamışlardır. Bu olguya daha önce batı ülkelerinde de rastlanılmaktadır. Örneğin İngiltere'de kadınlara oy hakkı tanınmasını destekleyen ilk parti İşçi Partisi idi. Bu eğilim dönemin diğer Batı Avrupa sol partileri içinde geçerliydi. Ne var ki, ülkemizde sol kesimler bünyelerindeki kadınların feminizme yönelmesini hoş karşılamadılar. Bunu bir sınıf dayanışmasını bölen bir tehdit olarak görmüşler ve feminizme cephe almışlardır. Örgütleri içinde kadınları biraraya getirmeye çalışırlarken, özel konumlarından kaynaklanan ezilmişlikleri konusunda bilinçlendirmeye yönelmek yerine, toplumdaki yaygın anlayışa uygun olarak "ana", "fedakâr kadın" söylemiyle seslenmişlerdir. Kısacası Türkiye solunun, toplumdaki diğer iki yaygın ideolojinin benimsediği kalıplardan pek dışarı çıkmadığını ve kadınlara kendi sorunlarına kendilerinin teşhis koyup, uygun mücadele stratejileri geliştirme hakkını tanıyabilecek demokratiklikte olmadığı[87] yargısına sarılmaktadır. Bu yargıda gerçek payı olmakla birlikte, kadınlarımızın kendi sorunlarına yeterince sahip çıkmamalarını tek başına açıklamaktan uzaktır. Sanayi Devrimini tam anlamıyla gerçekleştirmemiş tüm ülkelerde örgütlenme bilinci yeterince görülmemektedir. Türk erkeğinin ülke ve kendi sorunlarına karşı gösterdiği tepkinin yeterli olduğu söylenemez. Çeşitli etkenlerle daha önemlisi, yeterli bir eğitim görmemiş toplumlarda bu bilinçlenme azdır. Bununla birlikte 1980'lerden başlayarak yine batı örneğinde ülkemizde her alanda olduğu gibi kadın hakları konusunda da yeni bir yapılanmanın öne çıktığı görülmektedir ki; bu, sözünü edeceğimiz feminizmi oluşturacaktır.

87 Tekeli, a.g.m., 64.

Türkiye'de feminizmin 1980 sonrası, 12 Eylül Askerî Darbesinden sonra hızlandığını belirtmiştik. Başta Şirin Tekeli, Yeşim Arat, Nilüfer Göle ve Deniz Kandiyoti olmak üzere birçok sosyal bilimci 1980 yılından sonra ortaya çıkan politik boşluğu feminizmin ortaya çıkmasına olanak verdiği görüşündedirler.

Şirin Tekeli gibi, okumuş bazı kadınlar ise, temelde feminizme ilgi duymamalarına rağmen, gelişen İslam köktenciliğine karşı kadın haklarını savunmak amacıyla, feminist hareketin içinde yer almışlardır.

Sonuçta 1980 yılında başlayarak Türkiye'de kadın haklarını savunan birçok dernek ve kuruluşlar oluşmuş, yayın organları kurulmuş, bu alanda yazılmış olan birçok kitap Türkçe'ye çevrilmiş, özgün yazılar yazılmıştır.

Bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar ise 1980 öncesi Batı'da yapılan çalışmanın aksine kadınları aynı potaya sokan, ya da onların sorunlarını, özelliklerini ve toplumdaki "ikinci sınıf" yerlerini tek tip formülle açıklamıyor, Türk kadınının yaşadığı yöreye, içinde bulunduğu sosyal sınıfa, ekonomik durum ve eğitim düzeyine göre irdeliyordu. Buna örnek olarak 1979'da Nermin Abadan-Unat'ın derlediği Türk Toplumunda Kadın adlı kitabı gösterebiliriz.

Türkiye'de cinsel bir ayrımcılığın olduğu, bu ayrımcılığa karşı savaşın devletten beklendiği, öğrenim görmüş Türk kadınının bu ayrımcılığa karşı çekimser kaldığı bir gerçektir.

Türkiye gibi aile kavramının alternatifsiz olduğu bir toplumda aile dışında kendine kimlik aramanın zorluğundan dolayı ve ailenin kadına verdiğini sorgulamak anlamına gelen feminizmi benimsemek öğrenim görmüş kadın için de oldukça zordur.

Türk kadınının içinde bulunduğu durumu sorgulaması, aile dışında kimlik araması, ancak Batı'da olduğu gibi kadın yazınının gelişmesi, kadını yapay bir şekilde ele alan erkek yazınındaki kadın kimliğini çözümlemek, eleştirmek gerekmektedir.

Dilek Doltaş Türkiye'de Kadın Olgusu adlı kitapta, Tomris Uyar'ın 1990'da yayınladığı Sekizinci Günah adlı kitabını feminist açıdan ele almaktadır[88].

Kadın oldukları için karşılaştıkları sorunların gündeme getirildiği kadın hareketinin Türkiye'de 1980 sonrası olduğunu belirtmiştik. Bu hareketi oluşturanlar, kendini feminist olarak tanımlayan kadınlar 1983 yılında haftalık Somut Dergisinde "Feminist" bir sayfa çıkarmışlar, 1983 sonlarında ise Kadın Çevresi adında "yayıncılık, hizmet ve danışmanlık" şirketi kurmuşlardır. Kadın Çevresi aracılığıyla oluşturulan kitap kulübü ise Feminist klasikleri çevirerek yayınlamıştır.

1987'de 8 Mart Kadınlar Gününde "Feminist" dergisi çıkmaya başladı. Bu dergi toplumsal muhalefete yeni bir soluk getirmiş, daha önceleri küfür olarak kullanılan feminist kelimesine yeni bir tanım kazandırmıştır.

Yine 1987 yılında "Dayağa Karşı Dayanışma" kampanyası açılırken, öte yandan Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği (AKKD) kuruldu. Bu dernek Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin yaşama geçirilmesi için çalışmalar yapacağını açıklamaktaydı.

---

88 D.Doltaş, "Batı'daki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türk Feminizmi", Türkiye'de Kadın Olgusu, (Yay.Haz.: N.Arat) İstanbul (1992) 51-73.

1 Mayıs 1988'de Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi çıktı. Bu dergiyi çıkaran kadınlar Kadın Çevresi ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası içinde çalışmışlardır.

Kaktüs Dergisi'ni çıkaran kadınlar ise, "Kadın-erkek eşitsizliğini üreten şeyin yalnızca ideoloji değil, cinsiyet ve üretim ilişkilerini kapsayan tüm bir toplumsal ilişkiler sistemi olduğunu savunmaktaydılar.

Ocak 1989'da Ankara'da Kadın Dayanışma Derneği kuruldu. Oluşturulan Perşembe Grubu da kadın hareketi ve feminizm konularında çalışmalar yapmaktaydı. Şubat 1989'da Perşembe Grubu'nun önerisi doğrultusunda Istanbul ve Ankara'lı feministler, I. Feminist Haftasonu'nda biraraya geldiler. 1989 Kasımı'nda "Cinsel Tacize Hayır" kampanyası açıldı. Kadınların kendilerini saldırılara karşı korumaları için "Mor iğne"lerin satıldığı bu kampanya oldukça başarılı oldu. 1990'da "Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı"[89] daha sonra da "Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi" kuruldu.

Feminist kadınların çabaları sonucunda 1990 yılında Türk Ceza Kanununn 438. maddesinin kaldırılması sağlandı. Bu madde tecavüze uğrayan kadın fahişe ise ceza indirimini öngörüyordu. Öte yanda Medenî Kanunun 159. maddesi de iptal edildi, kadın çalışmak için kocasının iznini almak zorunda değildi artık.

Bu olumlu gelişmelerin yanısıra, İstanbul Üniversitesi bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi kuruldu. Bu merkez Felsefe,

---

[89] "Dövülen Kadınlar Vakfı" Cumhuriyet, 17 Haziran 1990.

Hukuk, İktisat ve Tıp bilim dalları ile işbirliği yaparak, Türkiye'de ilk kez "Disiplinlerarası bir Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans Programı" başlattı[90].

1980 sonrası Kadın Hareketini oluşturan feminist kadınlar devletin kadına ilişkin kimi uygulamalarına karşıydılar. Onlara göre devlet ataerkil bir yapıya sahipti. Devlet kadını ezen kurumlara, (aile, hukuk, eğitim, basın) meşruiyet kazandırmaktaydı.

1980 sonrası kadın hareketinin bir başka nedeni de 1960 sonrası Batı'da gelişen feminist akımların etkisidir. Türkiye'de feminist hareketi hazırlayanların bazıları, Batı'daki feminist hareketin içinde de yer almış olanlardır. Sol hareket içinde yer alanlar da feminist harekete katılmışlardır.

1980'lerde liberal ve demokratik bir toplum oluşturmaya katkıda bulunan kadın hareketi, siyasal alanda seçme ve seçilme oranlarında artış sağlayamamış olmasına rağmen, 1980'lerin otoriter rejiminden yeniden demokrasiye geçişte rol oynamıştır. Demokratikleşme sürecine katkıda bulunması ise devletin yaptırımlarına ve uygulamalarına karşı çıkmalarından kaynaklanıyordu. Medenî Kanun Taslağını, Kürtaj Yasasını, sansür ve işkenceyi eleştiren kadınlar, demokrasiye geçiş sürecinde kadınların hak ve özgürlüklerinin genişletilmesine yönelik çalışmalar yaptılar.

Aynı zamanda laik olan bu kadın hareketi, 1980 sonrası güçlenen İslamcı gruplara karşı farklı tavır almıştır. Kadın-erkek eşitliğine karşı büyük bir tehdit olan İslamcı hareket kadın hareketinin önemli bir sorunuydu. Buna

---

[90] Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans Programı'nın kapsamı için bk.: N.Arat (Yay.Haz.), Türkiye'de Kadın Olgusu, 10-11.

rağmen kadın hareketi İslamcı kesimden küçük bir grup kadınla etkileşime girmişti.

Kısacası Kemalizm'in liberal düşlerinin bir uzantısı olan 1980'lerdeki kadın hareketinin kökleri Kemalist reformlara dayanmakta, ama bunun kadın konusuna eğilmesini yeterli bulmamakta idi. Kadın hareketi Kemalizm'in olmasını istediği toplumu oluşturmada yardımcı olmuş, Kemalizmin laiklik ilkesine sadık kalmıştır.

Türkiye'de feminizm olgusunun 1980'den sonraki gelişmesinin belirgin bir özelliği de küçük gruplar şeklinde örgütlenmesidir. Daha çok evlerde toplanan bu gruplarda birbirini tanıyan, yaşama biçimleri benzer olan kadınlar bir anlamda kendi kadınlık hikâyelerine yeni bir gözle bakmayı denediler. Özellikle sol gruplar içinde yer almış olan kadınlar, yaşamı "görevli personel" gibi algılarken erteledikleri, gözden kaçırdıkları "kadınlık durumları" ile hesaplaşmayı denediler, örgütlenmeye öncelik verdiler. Bu örgütlenme biçimi alışılagelen kabul günlerinden oldukça farklıydı. Politik nitelik taşımaktaydı. Kadın-erkek eşitliği söyleminin dışına çıkıp kadınların farkını keşfetmeye ve öne çıkarmaya yönelikti. Bu anlayış Feminist Dergisi'nde açıkça ifadesini buldu ve giderek taraftar toplamaya başladı. Ne var ki, küçük gruplara dayalı genişlemenin sınırına birkaç yıl içerisinde yarıldı, birbirine benzer hayatlardan gelen, birbirini çok iyi tanıyan az sayıdaki kadınlardan oluşan kadınlar kısa sürede kendi dilini, kodlarını işaretlerini oluşturdu. Öyle ki bir kadının tipine bakıp feminist olup olmadığını anlamak olasıydı. Bu gelişme kimi yazarlarca "bir alt kültüre dönüşmek, her türlü politik iddiadan vazgeçmek..." anlamında yorumlandı[91].

---

[91] B. Aksu; "Kadın Hareketi: Nereden Nereye?" Birikim, Mart 1996, Sayı: 83, 40.

Bu gelişmelere paralel olarak devlet nezdinde de kadın konusu güncelleşti. Kadın-erkek eşitliği konuşulur oldu. Kadınlardan, kadın sorunlarından, kırsal kesimden, cehaletten söz edilir oldu. Feminizm devletin işiymiş gibi görülerek, bazı kadınların da buna yardım ettikleri savlandı. Kadın kuruluşları sivil toplum örgütleri olarak adlandırıldı.

Ne var ki, sorunlar ülkenin diğer sorunları ile birlikte bütün ağırlığıyla varlığını sürdürdü. Yasal düzenleme çalışmaları kamuoyunda yankı uyandırdıysa da henüz sonuçlandırılmadı. Örneğin Devlet Bakanı Işılay Saygın'a 12 Eylül 1996 günü "Kadın ve Aile Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Taslağı"nı Bakanlar Kurulu'na sunması, önemli bir girişim olmakla birlikte, henüz sonuçlandırılamadı[92]. Medeni Kanunu değiştirme girişimleri de büyük oranda sonuçsuz kaldı[93].

Çok partili sisteme geçişten günümüze kadar geçen uzun dönemde bütün bu çaba ve girişimlere karşın, kadınlarımızın, siyasi hayatta, parlamentoda etkin olmaları mümkün olamadı. Öyle ki T.B.M.M.'nde 550 milletvekili arasında, ancak 13 kadın üye bulunmaktadır. Bu da yüzde 2,6 demektir. Halbuki bu oran Avrupa'nın sosyal refah düzeyi en yüksek olan İskandinav ülkelerinde yüzde 40'lara kadar çıkmaktadır. Finlandiya'da yüzde 38.5, İsveç'te yüzde 38.1, Küba'da yüzde 34, İzlanda'da yüzde 24, Hollanda'da yüzde 21., Almanya'da yüzde 15.4, İtalya'da yüzde 12.8'dir[94].

---

92 N.Moroğlu, "Kadın Yasasını Çağdışı Zihniyet İstemiyor", Milliyet, 24 Eylül 1996.

93 N. Kayaş, "Medeni Kanuna Yaklaşım Demokratlığın Ölçüsü", Milliyet, 23 Şubat 1996.

94 Cumhuriyet, 7 Mart 1996, 18.

SONUÇ

Türk toplumunun tarih sahnesinde görülmesinden İslamiyeti benimsemesine dek geçen uzun sürede eldeki verilere göre kadın-erkek ayrımının hemen hemen olmadığı, iş bölümü çerçevesinde günlük yaşamda, toplum ilişkilerinde göze çarpacak farklılıklar bulunmadığı bilinmektedir. Ne var ki, özellikle Anadolu'nun yurt edinilerek yerleşik yaşama geçilmesi, toplumun kültürel yapısında önceki döneme oranla çok kapsamlı dönüşümlere yol açmıştır.

Bu dönüşüm, İslam hukuk ve aile anlayışının benimsenip yerleşmesiyle birlikte kadının konumunda eski Türk toplum yaşantısında etkisini göstermiş, özellikle 16. yüzyıldan başlayarak içtihat kapısını kapatan, tartışma ve eleştiriyi bir yana bırakarak birer Orta Çağ eğitim kurumuna dönüşen Medrese çıkışlı Osmanlı ulemasının telkin ve etkisiyle de, yine özellikle başta başkent ve diğer büyük kentler olmak üzere, kadın ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülmüştü. Kişiyi ilgilendiren özel hukuktan yararlanma, evlenme, boşanma, kamu hizmetine girme gibi konularda kadına yer hiç verilmemişti.

Türk toplumundaki bu yapılanmanın benzeri, dönemin diğer toplumlarında da yaşanmaktaydı. Avrupa başta olmak üzere Rönesans ve Reform öncesinde kadın, hemen hemen bütün dünya da erkeklerle aynı konumda değildi. Bu durum Avrupa'da aydınlanma çağını izleyen sanayi devrimi ile birlikte giderek değişmeye başlamış, Fransız Büyük Devrimi ile birlikte yer etmeye başlayan İnsan Hakları çerçevesinde kadının konumu öne çıkmıştır. Öncelikle işyerlerinde, daha sonra aile içi ilişkilerde, kadın-erkek eşitliği kavramı yer etmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmaya yönelik çabalar sonucu başlatılan yeniliklerde "Batı" örnek alınmaya başlanınca özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte Türkiye'de kadın hakları alanında da Batı'daki kadar olmasa bile adımlar atıldığı görülmektedir. Medrese dışı eğitim kurumlarında kızlara yer verilmesi, kız meslek okullarının açılması gibi gelişmelerin ardından, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, özgürlük, kardeşlik, eşitlik kavramları öne çıkmış, özellikle basında kadın haklarına daha fazla yer verilmekle birlikte, kimi kadın kuruluşlarının kurulmaya başlandığı da çok iyi bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin dağılmasını izleyen süreçte Mustafa Kemal önderliğinde kurulan yeni Türk Devleti, bağımsızlık savaşını başarıyla tamamlandıktan sonra, her alanda olduğu gibi kadın hakları konusunda da çağı yakalamaya hatta aşmaya kararlı idi. Bu azim ve kararın doğal sonucu olarak yeniden yapılanmaya gidilirken, toplumu oluşturanları kadın-erkek diye ayırmanın anlamsızlığı vurgulanmış eğitim-öğretimin birleştirilmesi, Medeni Kanunun kabulü, seçme ve seçilmede ayrımcılığın sona erdirilmesi gibi çok önemli yenilikler, toplumumuzun özünde olan yapısına uygun bir yaşama biçimini hayata yeniden geçirmiştir.

Ne var ki, bu olumlu gelişme ve değişmenin sağlanmasında evrimci değil devrimci bir anlayış egemendi. Yönetimi ellerinde tutanlar, geniş kitlenin isteminden çok, çağın gereğini pragmatik bir anlayışla yaşama geçirmekten başka seçenekten yoksundular.

Böyle olunca da uzun süre kadınlar, kendilerine erkeklerce adeta bahşedilen bu hakların anlam ve önemini kavrayamadılar. Bir avuç aydın, iyi eğitim görmüş kadın dışında geleneksel anlayış sürüp gitti. Daha ilginci benzer bir gelişme Dünya'nın diğer ülkelerinde de yaşandı. Kadınlar kendilerine verilenlerle yetindiler. Bu durum II. Dünya Savaşı sırasında değişmeye başladı.

Başta gelişmiş ülkelerin kadınları olmak üzere bütün Dünya'da kadınlar, ikinci sınıf vatandaş olmamaları gerektiğini açıkça ortaya koydular. Kimi erkek ve kadın yazar yeni bir anlayışın öncülüğünü üstlenerek, kadının bazı alanlarda erkekten üstün olduğunu savunmaya yöneldiler.

Bu yöneliş Feminizm olgusunu güncelleştirdi. Tarihî gelişime uygun olarak roman, hikaye, makale ve bilimsel araştırma-incelemelerde konu sıkça ele almış oldu. İletişim ve haberleşmenin yaygınlaşması radyo ve televizyon bu düşüncelerin hızla yayılmasını kolaylaştırdı.

Çağın gereklerini yerine getirme çabasında olan ülkemizde de bu akımın etkisi görüldü. Öncelikle yasalarla kadınlara tanınan hakların yaşama geçirilmesi istenmesi istenmeye başlandı. Kadın derneklerinin sayısı hızla arttı. Cinsel özgürlük, cinsel taciz, iş hayatında karşılaşılan zorluklar öncelikle ele alındı. Seçme-seçilme hakkının gereğinin yerine getirilmediği, özellikle parlamentoda yeterince kadın temsilci bulunmadığı konusu işlendi. Batı örneğinde kadın dergilerinin yayınlanmasında artışlar oldu. Bütün bu olumlu gelişmeler beraberinde aşırı istekleri de gündeme getirdi. Ancak, Feminizmin "Artı Haklar" anlamına uygun bir gelişmesinin ülkemizde yaygınlık kazanmadığı da bir gerçektir. Daha temel haklar denilen hakları yaşama geçirmeyen bir toplumda "Artı Haklar"ın taraftar bulması elbetteki beklenemez. Kaldı ki, Feminist diye nitelendirilenlerin de açıkça erkekten daha fazla hak istediklerini belirtmek oldukça güçtür. Daha çok "eşitlik" istenmektedir. Doğru olanı da budur. Kadın haklarını insan hakları çerçevesinde değerlendirmek, en çıkar yol olarak görülmektedir. Bununla birlikte bazı basın-yayın organlarında, özellikle kadın yazar ve muhabirlerin gerek yazı ve yorumlarında, gerekse verdikleri haberlerde kadını öne çıkarma çabasında oldukları da gözlenmektedir. Bütün bu gelişmelere karşın Cumhuriyet dönemi Türkiyesi'nde güçlü bir feminizmin sözkonusu olmadığı gerçektir.

DER AUSZUG

In der Alttürkischezeit waren die Frauen mit den Münnern gleichberechtigt. Aber nach dem die Türken in die İslamische Religion getreten hutten, verloren die Frauen ihre Rechte, und sie wurden als Mensch in zweite position behandelt. Auch in Osmanischerzeit war die Frau weiter in der zweite position behandelt. Z.B. die Frauen bekamen keine Bildung, hatten bei der Heirat und Seheidung kein Recht ihre Meinung zu sagen.

Aber in der Tanzimatzeit hatte sich die lage der Frau wegen westliche Beeinflussung geändert. Die Osmanische Frauen bekamen einige Rechte. In der Literatur und Kunst war die Frau als Thema genommen worden.

Es wurden Frauenzeitschriften veröffent licht. In der Republikzeit de Türkei gab es wichtige Entwicklungen. In der Sache der Frau. Atatürk hatte der türkische Frau einige Rechte gegeben, wie das Recht wahlen und gewahlt zu wesden, eine gültige Bildung zu bekommen. Und die türkisch Frau bekam solche Rechte früher als ihre zeitgenössische Frauen in der welt.

Nach der Indüstri Revolution gab es im westen und USA einige feministische Frauenbewegungen. Die feministiche Frauen wolten mit den Männern gleichberezhtight werden. Die feministische Frauenbewegung hatte auch in der Türkei ihre Anhänges.

Die türkische Frauenbewegung beganna aber nach 1980, Wo die politische Bewegungen wegen des Militärputsches verboten wurden.

Es dauert im der Türkei immer noch der Kampf der Frau in Sache der Frauenrechte.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

Abadan (Unat), Nermin; "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", Türk Toplumunda Kadın, 2. Bas. İstanbul, 1982, s.1-32.

Akkaya, N.,"İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları" İslami Araştırmalar (Ekim 1991).

Alkan, Türker; Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 18, Ankara, 1981.

Altındal, Aytunç; Türkiye'de Kadın, Havas Yay., İstanbul, 1980.

Altındal, Meral; Osmanlıda Kadın, Altın Kitaplar Yay., 1. Bas. İstanbul 1994.

Andrée, Michel; Feminizm, Kadın Çevresi, İstanbul.

Arat, N.,Kadın Sorunu, İstanbul (1986).

Arat, Necla (Yay. Haz.); Türkiye'de Kadın Olgusu, Say Yay., İstanbul 1992.

Aren, Munise; "Türk Toplumunda Kadın", Siyasal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1978.

Arsel, İlhan; Şeriat ve Kadın, 8. Bas., İstanbul, 1991.

Aşa, E., "Tanzimat Sonrasında Aile ve Kadın Üzerine Belli Başlı Fikir Kitapları", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III,

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992.

Aşa, E., "1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri" Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu III Ankara (1992).

Aşa, E., İlk Türk Kadın Romancı Fatma Aliye Hanımın Eserlerinde Kadın ve Aile Hayatı, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara (1992).

Aşa, Emel; "1969-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri, Âdâb-ı Muaşeret Kitapları", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992.

Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri (9-11 Kasım 1967), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:12, Ankara, 1972.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. .2, Ankara 1961.

Ateş, S., "İslamın Kadına Getirdiği Haklar" İslami Araştırmalar, (Ekim 1991).

Başgöz, İlhan - Wilson, Howard E.; Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, Dost Yay., Ankara 1968.

Berkes, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yay., İstanbul.

Bingöllü - Sayarı, B.; "Türk Kadını ve Din", Türk Toplumunda Kadın, (ed. Abadan-Unat, N.), Sosyal Bilimler Derneği, Ankara 1975.

Çaka, C., Tarih Boyunca Harp ve Kadın, Ankara (1948).

Caporal, Bernard, Çev. Ercan Eyüboğlu, Kemalizm ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını, (1919-1970) Fransa'nın Aix-en Provence Üniversitesi'nde yapılan Devlet Doktora Tezi, Ankara (1992).

Caporal, Bernard, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970) Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara (1982).

Celal Nuri (İleri); Kadınlarımız, İstanbul 1967.

Ceneviz, M., Geçmişten Günümüze Kadın, Ankara (1978).

Çakır, Serpil; "Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Arayışı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992.

Çakır, Serpil; "XX. Yüzyılın Başında Kadın ve Aile Dernekleri ve Nizamnâmeleri", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992.

Çakır, Serpil; Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Kadın Araştırmaları, Metis Yayınları, İstanbul 1994.

Çalışlar, Oral; "İslamlıkta Kadın ve Cinsellik".

Çiftçi, Oya; Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar, TODAİE, Ankara, 1982.

Demirdilek, Aynur; Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, İmge Kitabevi, Ankara 1953.

Doğramacı, E; "Atatürk ve Kadın Haklarında Çağdaşlaşma", Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu, 31 Ekim-1 Kasım 1988, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989.

Doğramacı, Emel; Türkiye'de Kadın Hakları, Üniversal Kitabevi, Ankara 1982.

Doltaş, D., "Batı'daki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türk Feminizmi", Türkiye'de Kadın Olgusu, (Yay.Haz. N.Arat) İstanbul (1992).

Doltaş, D., "Batı'daki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türk Feminizmi", Türkiye'de Kadın Olgusu, (Yay.Haz.: N.Arat) İstanbul (1992).

Engünün, İ., M. Cunbur, C. Özdemir, Milli Mücadelede Türk Kadını, Ankara (1983).

Ferit, Müfide (TEK); "Feminizm I", "Feminizm II", Türk Kadını I/20-21, Nisan 1335, s.305-308; Mayıs 1335.

Feyzioğlu, T.; "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce, Ankara (1992).

Göksel, Burhan; Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, KTB Yay., Ankara 1988.

Gürkan, Ülker,"Cumhuriyette Kadın", 50. Yıl Armağanı, Genel Konular, C.II, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum (1974); bk.: Göksel, "Atatürk ve Kadın Hakları".

Gürkan, Ülker; "Cumhuriyette Kadın", 50. Yıl Armağanı Genel Konular, C.II, Atatürk Üniversitesi Yay., Atatürk Üniversitesi Bas., Erzurum, 1974.

Hamid, Halil; "İslamiyette Feminizm", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

İlyasoğlu, Aynur-Deniz İNSEL; "Kadın Dergilerinin Evrimi", Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1884), İstanbul, 1984.

İlyasoğlu, Aynur; Örtülü Kimlik, Metis Kadın Araştırmaları, Metis Yay., 1. Basım, İstanbul, 1994.

İnan Afet; "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan, İstanbul (1972).

İnan, Afet; "Herkesin Bir Dünyası Var", Ankara (1958).

İnan, Afet; Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Atatürk Serisi, No: 10, M.E.B., İstanbul (1975).

İnan, Afet, "Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Önemi", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1972.

İnan Afet, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul (1968).

İnan, Afet, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Hak ve Görevleri, M.E.B. Devlet Kitapları Müdürlüğü, İstanbul, 1986.

"İslam Kadına Yüce Bir Hak Vermiştir, Ama Biz Bu Hakkı Ona Tanıyor Muyuz?" A. Cevat "Bizde Kadınlar" Aktaran: B. Caporal, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi: 9, Ankara (1982).

İzgi, Özkan; "İslamiyetten Önceki Türklerde Kadın", Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl: XI-XII-XIII-XIV-XV (1973-1975), Ankara, 1975.

Kışlalı, Ahmet Taner; Kemalizm Laiklik ve Demokrasi, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Kodaman, B., Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Istanbul (1980).

Kongar, Emre; 12 Eylül ve Sonrası, Say Yay., İstanbul 1987.

Korkmaz, Z., (Yay.Haz.), M.K.Atatürk, Nutuk, C.III, Ankara (1994).

Kurnaz, Ş., Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) M.E.B. İstanbul (1992).

Kurnaz, Şefika; Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), M.E.B. Yay. Araştırma İnceleme Dizisi, İstanbul 1992.

Lewis, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.

Mağmumi, Şerafettin, "Paris'ten Yazdıklarım", Mısır-El Kahire, s.1911-1329.

Mellor, Mary (Çev.: Osman Akınhan); Sınırları Yıkmak, Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru, Ayrıntı Yay., 1. Bas. İstanbul, 1993.

Mitchell, J.; "Kadın ve Eşitlik", Kadın ve Eşitlik Der. Daklen/Mitchell, Kaynak Yayınları, 1984.

Muhiddin, Nezihe; Türk Kadını, İstanbul, 1931.

Mutlu, Kâmile Şevki; "Türkiye'de Kadın Doktorlar" 50. Yıl Armağanı Genel Konular, C.II, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Atatürk Üniversitesi Bas., Erzurum, 1974, s.85-100 ve ek tablo.

Okay, Orhan; Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi, M.E.B. Araştırma-İnceleme Dizisi, İstanbul 1991, s.159-235, 4. Bölüm, Kadın ve Aile.

Özbudun, S., 8 Mart'tan 8 Mart'a mı?, bk.: H.Deniz, "Bir Kadın İdeolojisi: Feminizm, Sibel Özbudun'la Söyleşi", İstanbul (1995).

Özbudun, Sibel, "Niçin Feminizm Değil?", Niçin Değil Dizisi 01, Süren Yay., 8.6.1984.

Refik, Ahmet; "Osmanlı Tarihinde Kadın", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992.

Rowbotham, S., Lynne Segal-H.Wainwright Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik, İstanbul (1984).

Safinia, M.; "Kadın Haklarının Tanınması ve Kültür Reformları Bakımından Önemi", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1972.

Said Halim Paşa; "Hürriyet-i Nisvâniye", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III, T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992.

Shaw, Stanford J. - Ezel Kural; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.II, Reform Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975, e Yay, İstanbul, 1983.

Sheila, Rowbotham - Segal, Lynne - Wainwright, Hlary; Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik, İletişim Yay., İstanbul, 1984.

Sönmez, Emel; "Kadın Hakları ve Hürriyetlerinde Kemalizm", Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu (10-14 Aralık 1973), İstanbul, 1975.

Şehinvaroğlu, Bedir N.; "Atatürk İlkeleri Işığı Altında ve Bugünkü Türkiye'de Kadın Hakları", Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu (10-14 Aralık 1973) Bildiriler, İstanbul 1975.

Şemseddin Sami, Kadınlar, İstanbul, 1311.

Tan, Mine; Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1979.

Taşçıoğlu, Muhaddere; Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Siyasal Durumu ve Kadın Kıyafetleri, Ankara 1958.

Taşkıran, Tezer; Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara 1973.

Tayanç, Füsun - Tunç Tayanç, Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın, Toplum Yay., Ankara, 1977.

Tekeli, Şirin (Yayına Hazırlayan); 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim, 2. Bas., Bt. 1993.

Tekeli, Şirin; Kadınlar İçin, Alan Yay., İstanbul, 1988.

Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste ve diğer eserleri, İstanbul (1973).

Timur, Serim; Türkiye'de Aile Yapısı, Ankara 1972.

Topaloğlu, B., İslamda Kadın, 18.Basım, İstanbul (1992).

Toprak, Zafer; "II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992.

Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul 1952.

Turan, Şerafettin; "Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi)", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1972.

Turan, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluyşumu (1923-1938) 3. Kitap, 1. Bölüm, Ankara 1995.

Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği; Türkiye'de Kadın, Ankara.

Unat, Faik Reşit; Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış, M.E.B., Ankara, 1964.

Unat, Nermin Abadan (Der.); Türk Toplumunda Kadın, SBD, Ankara, 1979.

Üçok, B., İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar, Ankara (1965).

Ülken, H. Z., Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul (1966) Aktaran Ş. Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) İstanbul (1992).

Ünan, N., Sıra Havva'nın Kızında, İstanbul (1975).

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; Türk Medeni Hukuku, İstanbul 1963.

GAZETELER

"Dövülen Kadınlar Vakfı" Cumhuriyet, 17 Haziran 1990.

Arat, N., "Kadın ve Siyaset", Cumhuriyet Gazetesi, 13.12.1993.

Aziz, A., "Dünya Kadınları Birleşiyor", 4. Dünya Kadın Konferansı I, Cumhuriyet 30 Ekim 1995.

Cumhuriyet, "Kadın İle Erkek 475 Yıl Sonra Eşit Olacak", 29 Ağustos 1975.

Cumhuriyet, "Kadın Özgürlüğü Önlenemez", 4. Dünya Kadın Konferansı, 2 Kasım 1995.

Cumhuriyet, "Kadınlar Hesap Soruyor", 4. Dünya Kadın Konferansı II, 31 Ekim 1995.

Cumhuriyet, "Kadınlar Medyaya Karşı" 4. Dünya Kadın Konferansı III, 1 Kasım 1995.

Cumhuriyet, 7 Mart 1996, s.18.

Güngördü, B.-H.Ateş, "Dünya Kadınları Eşitlik İstiyor", Cumhuriyet, 29 Ağustos 1995.

Hekimoğlu, Müşerref; "Kadın Mozayiği", Cumhuriyet, 13 Mart 1992.

Hiç, Süreyya; "Kadınlar Farklıdır; Fakat Eşittir", Milliyet, 13.6.1993.

Kaynardağ; "İlk Kadın Felsefecimiz Fatma Aliye Hanım", Cumhuriyet, 26.7.1994.

Kuyaş, Nilüfer; "Medeni Kanuna Yaklaşım, Demokratlığın Ölçüsü", Milliyet 23 Şubat 1996.

Moroğlu, Nazar; "Kadın Yasasını Çağdışı Zihniyet İstemiyor" Milliyet, 24 Eylül 1996.

Örnek, Hüsamettin; "Kadının, Çalışma ve Sosyal Güvenlikte Konumu", Milliyet, 23.3.1993.

Özcan, Mustafa; "Feminizm Misyoneri", Zaman, 7 Aralık 1989.

Özkaya, Aydın; "Kadın Haklarında İki Boyut...", Cumhuriyet, 6.6.1993.

Özturanlı, İskender; "Kadın ve Siyasa", Cumhuriyet, 3.7.1993.

Savran, Gülnur; "Kadın-Erkek Eşitliği ve Ötesi", Cumhuriyet, 10 Nisan 1982.

Serozan, Rana; "Kadına Karşı Haksızlıklar ve Kadın Hakları", Cumhuriyet, 18 Aralık 1994.

Şahin, Cemal; "Kadın Hakkı Değil İnsan Hakkı", Milliyet, 7 Mart 1993.

Şener, Sami; "Flört Sosyal Bir Hastalıktır", Zaman, 14 Mayıs 1991.

DERGİLER

Aksu, Bora; "Kadın Hareketi Nereden Nereye?" Birikim, Mart 1996, Sayı 83.

Arıburun, Perihan; "Atatürk ve Türk Kadınının Seçim Hakkı", Türk Kadını, Yıl: 3, Sayı: 22, Mart 1968, s.10-11.

Armaner, N.,"Atatürk ve Çağdaş Türk Kadını", Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1986, Atatürk Dizisi, S.19, ATASE, Ankara (1986).

Arpınar, Sevgi; "İlk Kadın Dergisi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, III/16, Ocak 1969, s.29-34.

Baykal, B. S., Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C-I, Kasım 1984.

Berktay, F., Eşitliğin Ötesinde, Yapıt, 9 (Kadın Sorunu Özet Sayısı) 1985.

Berktay, Fatmagül, "Feminizmin Tarihsel Bir Belgesi: Kadın ve Ekonomi", Saçak, Mart 1987.

Büyükakalın, Y., Atatürk ve Türk Kadın Hakları 10 Kasım 1990, Atatürk Dizisi, S.23, Atatürk Haftası Armağanı, ATASE, Ankara (1990).

Çakır, Serpil; "Bir Osmanlı Kadın Örgütü, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân Cemiyeti", Tarih ve Toplum, C. 11, Sayı: 60, Haziran 1989.

Çakır, Serpil; "Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda, Beyaz Konferanslar", Tarih ve Toplum, C. 21, Sayı: 123, Mart 1994.

Çavdaroğlu, Gülçin; "Türk Toplumunda Kadın", Hayat Tarih Mecmuası, I/4, Mayıs 1966.

Çelikel, Aysel; "Atatürk ve Kadın Hakları", T.C. İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enst. Yıllığı, IV, 1989, İstanbul.

Çiçek, Rahmi; "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyetinin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge", Tarih ve Toplum, C. 20, Sayı: 116, Ağustos 1993.

Demiroğlu, N.Ayla; "1899'da Osmanlı Basınınında Feminizm", Tarih ve Toplum, C. 19, Sayı: 114, Haziran 1993.

Doğramacı, E., "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara (1992).

Duygu, Süleyman; "Türk Sosyal Hayatında Kadın", Türk Kültürü XI/128, Ankara, 1973.

Enginün, İnci; "Kadın" Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.III. İstanbul, 1982.

Enginün, İnci; "Kadın" Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.V. İstanbul, 1982.

Feyzioğlu, Turhan; "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi II/6, Temmuz 1986.

Göksel, B., "Atatürk ve Kadın Hakları", Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanışının 50. Yıldönümü Nedeniyle, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, S.1 (Kasım 1984).

Göksel, B.,"Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, Kasım 1984, Ankara (1992) S.1.

İnan, A., "Çağdaşlaşmada Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara (1992).

İnan, A., "Türk Kadınının Hak ve Görevleri", ATASE, Ankara (1984).

İnan, A.; "Kadın Hakları", Bursa İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi İktisat Fakültesi Dergisi, C.II, Sayı: 2, Ağustos 1981.

İnanç, Remzi; "Kadın Hakları Savaşımı Sürecinde Sabiha Sertel", Bilim ve Sanat, Sayı: 15, Mart 1982.

Kadınca "Feminizmi Feministler Tartıştı", (1989).

Kadınca (Aralık 1989).

Kadınca (Mayıs 1989).

Kadınca (Nisan 1985).

Kaplan, Leyla; "Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti ve Faaliyetleri", Askerî Tarih Bülteni, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Yıl: 19, Ağustos 1994, Sayı: 37.

Kazgan, Gülten; "Türkiye'de Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması, Nedenler, Etkiler, İlişkiler ve Sonuçlar", Toplum ve Bilim, Haziran 1978, İstanbul.

Koçer, Hasan Ali; "Türkiye'de Kadın Eğitimi", Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, V/1-2, 1972.

Koçtürk, Tahire; "Kadın ve Vücudu", Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi Kadın Sorunu Özel Sayısı, Sayı: 9, Şubat-Mart 1985.

Konyar, Hürriyet: "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde C.H.P.'nin Yeni "Çağdaş" Türk Kadını" Tarih ve Toplum, C. 20 Sayı: 120, Aralık 1993.

Oral, Zeynep; "Kadınlar "Dişilik"lerini Değil, "Kişilik"lerini Geliştirmeli", Düşün, Mart 1986.

Orhanoğlu, "Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi", Türk Kültürü, Sayı: 72, Ekim 1968.

Özbudun, Sibel; "Çıkmaz Yol: Feminizm"; Milliyet Sanat Dergisi, 15 Aralık 1984.

Özbudun, Sibel; "Kadınlar ve Siyasal Katılma", Gün, Sayı: 13, Mart 1986.

Özgüç, Agâh; "Türk Basınında Erkek Dergileri", Cumhuriyet Dergi, 16 Mayıs 1992.

Refik, Mehmet; "Kadının Toplumsal Konumu Doğa Olayı mı?", Düşün, Mart 1985.

Savran, Gülnur; "Feminizmler", Yapıt, Sayı:9, Şubat-Mart 1985, Dost Yay., Ankara.

Sayıt, N., "Türk Kadınının Hak ve Görevleri", ATASE, Ankara (1981).

Sayıt, Nermin; "Türk Kadınının Hak ve Görevleri", T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Atatürk Serisi, No: 14, 19 Kasım 1981, Atatürk Haftası Armağanı.

Şeni, Nora; "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın", Yapıt, Sayı: 9, Şubat-Mart 1985, Dost Yay., Ankara.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.17, D.III, İ.3, 20 Mart 1930.

T.B.M.M. Zabıtları, IV. İçtima, C.29, I. Devre, 3 Nisan 1339: 1923.

T.B.M.M.'nin IV. İçtima Senesi, 17. Toplantısı, 3 Nisan 1923.

Tekeli, Şirin; "80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi", Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Temmuz 1983, Sayı: 3.

Tekeli, Şirin; "Türkiye'de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine", Yapıt, Sayı: 19, Şubat-Mart 1985.

Tekeli, Şirin; "Türkiye'de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları", Yapıt, Sayı: 9, Şubat-Mart 1985, Dost Yay., Ankara.

Tekeli, Şirin; "Yeni-Feminizm'e Yakıştırılan Erkek Düşmanlığı Üzerine", Somut, 3 Haziran 1983.

Tekeli, Şirin; Kadınlar ve Siyasal - Toplumsal Hayat, Birikim, İstanbul, 1982.

Toprak, Zafer; "1985 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış", Düşün, Mart 1986.

Toska, Zehra; "Çağdaş Türk Kadını Kimliğinin Oluşumunda İlk Aşama, Tanzimat Kadını", Tarih ve Toplum, C. 21, Sayı: 124, Nisan 1994.

Tuncer, H., "Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VI/16, Kasım 1989, Ankara (1990).

Walters, M.; "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar", Kadın ve Eşitlik, 1984.

Yaltkaya, Korkut; "Kadın ve Erkek Beyinlerinde Farklılıklar Ne?", Cumhuriyet, Bilim ve Teknik, Sayı: 300, 19 Aralık 1992.

Zekeriya, Sabiha; "Kadın Satılık Mal mıdır?" Ayın Tarihi, No: 21, Ankara, Eylül 1935, 5 Ağustos 1935 tarihli Cumhuriyet'ten.

Zeki, Rûşen; "Bizde Hareket-i Nisvân", Nevsâl-i Millî, İstanbul, 1330.

Zihnioğlu, Yaprak; "Kadın Sorunu ve Bir Dizi Kitap", Yapıt, Sayı: 9, Şubat-Mart 1985, Dost Yay., Ankara.

ANSİKLOPEDİLER

"Feminizm Üzerine Görüşler" Besarya Efendi, Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.875-876.

"Feminizm", Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 8, Ana Yayınevi işbirliği ile hazırlanmış, Bas. Hürriyet Ofset A.Ş. İstanbul, 1988.

"Feminizm", Türk Ansiklopedisi, C.16, M.E.B., Ankara, 1968.

"İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay. İstanbul.

"Kadın Hakları", Türk Ansiklopedisi, C. 21, M.E.B., Ankara, 1974.

"Kadın" Meydan Larousse A-Z Büyük Lugat ve Ansiklopedi / Ek, s. 452; "Kadın" C.6.

Bayram, Mikail; "Osmanlı Döneminde Kadın", Tercüman Kadın Ansiklopedisi, İstanbul, 1984.

Güzel, Şehmus; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul, 1985, C.3, s.858-864; C.4.

Güzel, Şehmuz;"Kadın", "Tanzimattan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.3-4, İletişim Yay., İstanbul, 1985.

Tekeli, Şirin, "Kadın" Maddesi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.5, İletişim Yayınları.

Tekeli, Şirin; "Halk Deyişlerinde Kadın", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul.

Tekeli, Şirin; "Kadın", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.5, İletişim Yay., İstanbul.

Türk Ansiklopedisi, C.16, M.E.B., Ankara 1968.